

YIL: 6 CİLT: 6 SAYI: 35 TEMMUZ-AĞUSTOS 2023

Av. Sencer Karacalıoğlu

Prof. Dr. Ömer Demircan

Doç.Dr. Okan Baba

Prof. Dr. Süreyya Ülker

Nuray Gök Aksamaz

Eray Canberk

Prof. Dr. Yıldız
Tümerdem

Ferhat Özen

Gökhan Çağlayan

Hikmet Kurter

Madem ruhu Türklüğün

Atatürk ölür mü hiç?

Behçet Necatigil

YTDD

İÇİNDEKİLER

YENİDEN TÜRK DİLİ DERGİSİ Yıl: 6, Cilt: 6, Sayı: 35 Temmuz — Ağustos 2023

Sencer Karacalıoğlu	ŞURADAN BURADAN	01-02
Prof. Dr. Ömer Demircan	Kök-üstü‘sözlüksel-birim’leme,‘sözel işlev’leme	03-05
Doç.Dr.Okan Baba	BİR DEVRİMCİNİN YETİŞMESİ (4)	06 - 20
Prof Dr. Süreyya Ülker	SİRKEN (ATRIPLEX HALIMUS L	21- 28
Nuray Gök Aksamaz	NÂZİM HİKMET ŞİİRİNİ NASIL YAPILANDIRDI?	29-32
Eray Canberk	Karalama Defteri(I)	33-36
Ferhat Özen 37-38	HAZİRAN, HAZANDIR BİZİM İÇİN...	
Gökhan Çağlayan	KURALSIZLIK EN YAMAN YAĞIZYER!	39-42
Prof.Dr.Yıldız Tümerdem	Anadolu Topraklarından Selam	43-44
Hikmet Kurter	DONDURMAM KAYMAK	45-50

ŞURADAN BURADAN**SENCER KARACALIOĞLU****BİR SEÇİMSİZLİK VE CHP**

“...Bir bilim insanı tarafsızlığıyla siyasi amaç gütmekten çelişki olduğunu düşündüğüm birkaç insani tavrı sıralamak istiyorum.

Sadece iktidar yandaşları mı çelişkili? Son seçim döneminde (14,mayıs,2023) pek çok kişi enflasyondan, pahalılıktan, şikayet ediyordu. Buna bakan muhalefet yanlıları iktidarın seçimi kaybedeceği kanısına vardı. Ancak sokak röportajlarında çöplükten atılmış sebze toplayan kimileri oylarını iktidara vereceklerini söylediler... Muhalifler ise bu tavrın akıl almaz bir çelişki olduğunu hatta bu çöplük insanların aptal olduklarını düşündüler. ‘İnsan bu kadar eleştirdiği bir partiye oy verir mi?’ dediler. Fakat bu muhalifler aynı çelişkiyi kendilerinin de sergilediğini fark etmediler. Pek çok muhalif vatandaş yıllardır ana muhalefet partisini ve liderini kıyasıya eleştirirler, buna rağmen seçimde yine ona oy verirler. Partilerinin hatırı için hiç tanımadıkları Ekmeleddin İhsanoğlu’ na eleştire eleştire oy verirler...”(Prof. Dr. Üstün Dökmen. Cumhuriyet Pazar.)

Prof. Dökmen özellikle bir televizyon programı gözleminden yola çıkarak seçmen davranışlarındaki tutarsızlıkların ve bu davranışlarla ilgili değerlendirme çelişkilerinin varlığını ileri sürmektedir..

14 Mayıs 2023 Genel seçimleri yönünden özellikle CHP ye yapılan ikinci bir eleştiri, 6 lı masayı yaşatacağım derken CHP yönetiminin kamucuk, laiklik ve tam bağımsızlık hedefinden, 6 ok ilkelerinden uzaklaştığı, siyasal İslamcılara ve etnik milliyetçiliğe kapı araladığıdır.

CHP ye yönelik bir başka eleştiri ise “CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu’ nun CHP.nin kadro partisi olduğuna yönelik saptamasıdır.

Yılmaz Özdil ise 7 Aralık 2022 tarihli Sözcü gazetesinde yazdığı yazıda 2022 yılının sözcüğünün Gaslighting olduğunu ve bu sözcüğün Türkçe tam karşılığının bulunmadığını, sözcüğün “Kişinin kendi çıkarı için başkalarını manipüle etmesine,yanıltıcı telkinlerde bulunmasına insanı kendi aklından

(2)

şüphe eder hale getirmesine kurbanın duygularını istismar ederek, gerçeğe bağı koparmasına, hiç yaşanmamış bir olayı yaşanmış gibi göstermesine, yaşanmış bir olayı ise hiç yaşanmamış gibi kabul etmesine kurbanını yalnızlaştırıp, aciz hissettirip, körü körüne kendine bağımlı hale getirmesi” anlamına geldiğini belirtmiştir.

Özdil’ e göre: “Gaslighting’in Türkçe karşılığı yok ama Türkiye yıllardır gaslighting’ in etkisinde yaşıyor.

Gerçekler bilinçli olarak deforme ediliyor, gerçeğin yerine sahte gerçek monte ediliyor. Öyle bir rüzgar estiriliyor ki, kendinden şüphe etmeye başlıyorsun, ben aslında böyle düşünmüyorum ama, herhalde ben yanlış düşünüyorum demeye başlıyorsun.

Çöpten marul toplarken, enflasyonun azaldığına inanıyorsun.

Bankalarını madenlerini, limanlarını barajlarını hatta toprağını yabancılara sattılar, yerli olduğunu zannediyorsun.

Tank fabrikası bile elaleme vermişken, milli olduğunu düşünüyorsun.

Şüphe tohumları ekiliyor.

Beynin sisleniyor. Sahtekarları dürüst kabul ederken, namuslu insanlar hakkında acabaların oluşuyor. Namuslu insanlardan kuşkulaniyorsun.

Yalancıya inanıp, doğru söyleyenden işkilleniyorsun.

Troller nehrinde güçlü bir debi oluşturuyorlar ki, sele kapılırcasına ister istemez istedikleri yöne sürükleniyorsun.

Duygularını, aidiyetlerini öylesine istismar ediyorlar ki bir bakıyorsun, kendini namuslu insana küfrederken buluyorsun.”

Yılmaz Özdil’in yazısı bir yerde Prof. Dökmen’in Saptamasına ve eleştirisine bir yanıt oluşturuyor.

Öncelikle CHP nin bir kadro partisi olduğu savı bana göre yanlış. Kadro partisinin karşıtı kitle partisidir. Kitle partisi ise parti üyelerinin düzenli aidatını ödediği ve üye-parti ilişkisinin güçlü olduğu, çok üyeli partiler olup, ilk kitle partileri sosyalist partilerdir. Gelecek sayıda bu konuyu yeniden gündeme taşımak koşuluyla şimdilik noktalıyorum. 6lı-16 lı masa konusuna gelince o konuda CHP nin seçim stratejisiyle ilgili görüşlerimi gelecek sayıda yazacağım.

Kök-üstü‘sözlüksel-birim’leme,‘sözel işlev’leme

Ömer Demircan(yTDD Tem-Ağus. 2023), 26 Mayıs 2023

A. İŞLEME GİREN ÖGELER.

“Türev” türü sözlüksel üst-birimler:kökler, türetme ekleri (*çek-il*), *ilgeç*ler (*gibi*, *göre için*; *kargibi*) ile üretilir: (i)kökler 30 sesbirimle biçimlenen ZÜZ, ZÜZZ yapıları kapalı **tek-heceli** birimlerden oluşur: yer, ser-, sert, ek, art. (ii) Türkçede yalnızca sonek kullanılır. Sonekler 15 sesbirim: 6 biçimsel sesbirim /A, I; B, D, C, G/, 9 sesbirim /v, s, z, ş, m,n, l, r, y/ ile biçimlenir. Sözcüklerin ikinci hecelerinde sonekleme başlar. Ek biçimi bozulmasın diye gereken konumda koruma sesleri /b, d, k, g, s, ş ; n, m, y, r, ... /kullanılır.İkileme(*bir.bir, alt.üst, adım.adım, aç-.aç-*) ile tamlama(*çok az, yazlık ev, köy ev-i, “Dur!” uyarı-sı, bas.bas bağır-, ev yap-, erken gel-, yüzerek geç-, [uçak say]-artop*)üretiminde işlevleme “görelî-konum”, “işlevsel-ek”, “vurgulama” ile ayrılır (A: 2, 3).Sözlüksel ikileme ile tamlamada öge konumları değişmez.

B. DİLSEL ANLAMLAMA

Her sözel işlemde bağımsız bir taban bulunur. O tabanın sonuna ya bir **türetme eki**(*yaz-ar*) , ya da bir **ilgeç**(*bal gibi*) eklenir. Niteleyici birimler, nitelenen ögeden önce konumlanır:*son gün,yeşilalan,ateş-gibi çocuk, balgibi kavun*. İkileme işleminde eşleyen birim sona konumlanır: *kara-kara, göz-ku-lakol-*. İkileme türdeş bir taban ileeşlemesayılr, çoğunlukla bir niteleyici olarak eylem-tamlamasına girer. Birimlemede gerekirse dizimsel ekler de kullanılır: *tepe-denturnağ-a* aran-, el el-den üstün-.

1. DÜZANLAM EKLEME. Sözlüksel birim üretim işlemleri (1) tabana düzanlam ekler: **göz-lük** (*gözlere takılan görmeyi düzeltme aracı*), [*rüzgâr gibi*] **geç-** (*çok hızlı gelip geç*), **yan.yan-a** oda-lar (*bitişik çok sayıda oda*), **uçuş** süresi (*uçuşun başından sonuna geçen zaman uzunluğu*).

2. YANANLAM YÜKLEME.Yananlam eklemibir anlam-toplama işlemi değil, çoğunlukla üst-birim anlamının “verili” öge düşümüyle,**düşüm**den arta kalan parçaya aktarılmasıdır.Taban birimdeki “**verili-öge** (*ler*) dışlanır: “*hanım eligibi bir çiçek*”> “*hanımeli Ø Ø*”>*hanımeli*;eşlenen sözel birim anlamı kalanbirimeaktarılır: “*hanımeli*”= (“*el*” değil, “*bir tür çiçek*”) anlamlıdır. Birim-anlamı oluşturucu sözcük anlamları toplanarak belirlenemez. Kimi “*bileşme*”lerevurgu-değişimi de eşlik eder: “*kırk ayak-lı sürüngen canlı>kırkayak-lı-Ø> kırkayak*” + “*sürüngen canlı*” anlamı. Bileşik ikili birimler bitişik yazılır: “*Eğitim verilen ilk okul*”>**ilkokul**. Yananlam yüklenen bir birim tek sözcüğe de inebilir: “*döner-ek pişen kebab türü yiyecek*”> “*döner-ek Ø Ø.*”>**döner**.Yananlamlı birimler, sözel üretim öncesinde belleğe alınır: *düşüm* + *anlam aktarımı* =**döner**(= *bir tür kebab*).

3BİRİMSSEL-TÜR DEĞİŞTİRME.Sözlüksel birim üretim işlemlerinden “soneke **türetme**” (*ev > ev-li, ev-siz*), “**ilgeçli-nitel birim**biçimlemede (*az gibi, bebek gibi, içmiş gibi*) üretilen birim türü gerekirse değişir. **İkileme** de, birim türü değiştirip,çoğunluklaeylemi niteleme birimi üreten bir işlemdir (*az.azver-, az.çokbil-, köy.köydolaş, düşe.kalkailerle-*). Her işlem her tür birime uygulandığından, gerekmeven birimin türü değişmez (*sıkgit- : sık.sıkgit-, düşe kalkagit-, konu.komşubirleş-*); çünkü tür değişimi anlamlama güdümlü işleve bağlıdır (*sallana.sallanagit-*).

4. BAĞLAM DEĞİŞİMİ.Anlam, tür değişimi her zaman biçimsel ayırım gerektirmez. Konu.bağlamdeğişimi tür ve işlev değişimini gösterebilir: **Aççocuk**-lar annenin **börek**ak-masını bekleyemediler.“**Ak-ak**çe kara-gün içindir.”*Kara-koyunlukara.kara* düşündü.

5. TON değişimli ikileme.Yüklem işleviyle kullanılan ikilemeli eylem ile niteleyici birime TON değişimli anlam eklenebilir. Yazımda (↓=**düşüş**,↑=**çıkış**,→=**düz**), **olur**=>, (*arasız*=/*bir-ses-aralı*+=ile gösterilirse, yüklem işlevli eylem, niteleyici ile şöyle örnekler verilebilir:(↓**git**>) ↓**git**+↓**git** (*git*), **git**↓**git** (*gitme*),↓**gitme**↓+**gitme** (=gitme), ↓**gitme**↓**gitme** (=git), **git**↓**gitme** (*fark etmez*), ↓**git**↑**me** ↓**git**↑**me**(*şimdi gitmeye kalk*). 6 x 924 = **5.544**. (+) (8x924 =)**7.392**. “**Yansıma-hece +ek**”: **süpür-, çağır-, kıvrır-** gibi eylem-leri ile (186x6 =) 1.116 + (186x8= 1.288=) **2.404**= Toplam **15.340***. Ton değişimi, yüklem olarak kullanılan niteleyicilerle de kullanılabilir:Yüksek perdeden düşüş, çıkış: a↑çık-a↓çık (değil), a↓çık-a↓çık (olarak), a↑çık+a↓çık(karışamayız).

C. ÜST-İŞLEMLER.

Türkçede sözlüksel-birim üretimine iki birim girer: biri nitelenen **taban**, ötekisi **niteleyici** ögedir. Niteleyici ögeler bağımsız **kökler** (göz, çek-), türevler (göz-ük-, çek-im) ya da bağımlı birim sayılan “-(İ)k, -(İ)m” gibi **ekler** ile (gibi, göre, için) türü **ilgeçler**dir. Dile anlamlı tek-hece olarak giren /çat-, kır-/ gibi sözcükler yanında, yalnızca /süp/, /püs/ gibi yansıma sesel-heceler de, Türkçe bir sonekle: süp-ür-, püs-k-ür- gibi türevlere ilk taban oldukları için kök sayılabilir. Üretilen türevin genellikle türü, işlevi değişir (ad > niteleyici: söz>sözlü-, söz-el, sözcü, ...). “Tekrar” sanılan “ikileme işlemiyle oluşan birimlerin de türü değişir: (ad) **el** > (niteleyici) **el ele** (ver-). “Edimsel-etkileşim”i ek ile değiştirmede eylem-tabanın anlamı değişirse de, yüklem tabanı olan türevlerin türü işlevi değişmez: söz > **söyle-** söylen-, söylenil-, söyleş-, söylet-, söylettir-, söylettir-t-; **düş-** , düşün-, düşül-, düşür-, düşürt- düşürttür-, düşürttür-t-. Dizimsel ekler tür değiştirmez, ancak tür-değiştirmeyen edimsel ekler (*Batı dillerinin sözcükleri ile anlam eşlemelerine göre*) birer türetme-eki işlevi üstlenir. “Çatı” ekleri ile, “-CA” / “-CÂ” gibi kimi vurgusuz ekler: güzel-cê(biraz güzel) – güzel-cê (güzel olarak) gibi tür-değiştirmeyen ekler de vardır.

1. TÜRETME, bir tabana “işlevi değişmeden, ya da değiştirilerek bir öge ekleme ile o tabana yeni bir “**düz-anlam**” yüklemesi olarak biçimlenmiştir.

(a) Sonekle-türetme: (ad) **tuz** + eylemleyici ek “-lâ” > **tuzla** = “tuz ekle”.

(b) **İlgeçli-türetme**. Bir sözcük (ad) **buz**, “benzer” anlamlı ilgeç “gibi” ile o sözcüğün en ayırıcı niteliğini seçen sözcüğe (soğuk) bağlanarak eşlenir: “**buz** gibi **soğuk**”, ardından “**nitelik**” ileten “**soğuk**” adı dışlanıp “**buz gibi D**”, birim anlamı kalan “**buz gibi**” birimine aktarılır. Öyle oluşan birimler tür değiştirerek birer niteleyiciye dönüşür: “**buz-gibi** (= çok soğuk) **ev**, “**deligibi** (aklını yitirmek üzere) **ol-**”, **ip gibi** (dümdüz ince, kesiksiz su akışı gibi yağmur) **yağ-**, İşlevi belli olan birimler söz içinde dizimsel-konum değiştirebilir kuralı “**tamlama**” ögelerine de uygulanır (**ip gibi yağ-**): “**İp gibi** yağmur **yağıyor**”, **Ev-inçatı-sı** yanmış > - **çatısı** yanmış **ev-in**.

2. İKİLEME, sözlüksel bir birimi kendisi ile (göz.göz), ya da anlam ilişkisi kurulan bir başka türdeş sözcük (göz.kulak) ile eşleyerek “niteleyici” birim üretilmesidir. Yeni birime **yeni-anlam eklendiği**, söze giriş **işlevi**le **türü** değiştiği için (ad > niteleyici) işleme **yineleme**, ya da “**tekrar**” denemez. Eşlenen birimler ayrı türden bir **niteleyici** üst-birim oluşturur: göz.gözü-, göz.kulakol-, kaş.gözet-, yüz.gözü-, . Eşlemede dizimsel-soneklemeden de yararlanılır: **göz.göze** gel-, **göze göz** iste-, **gözüne gözüne** vur-, göz **göre göre**, göz **açıp kapa-**, göz **gözü** görme-: **gözü gönü** açıl-: **gözüne dizine** dur-, **gözü gönü** tok ol-, O durumda “**eylem-tamlaması**” işleminin betimleme-dışı bırakılmasıyla Türkçeye nasıl bir kötülük-çorabı örüldüğü doğru anlaşılmalıdır. 600 yıl Anadolu halkını soyup soğana çeviren Osmanlı’ya dönüş için ulusal görevli bir insan bunu yapamaz!

3. TAMLAMA, bir sözcüğün bir başka sözcükle nitelenip ona yeni bir (olası) anlam yüklenerek onu sözel üretime, iletişime katmaktır. Niteleme işlevine koşulan bir birim (i) nitelenen ögeden önce konumlanır, (ii) nitelenene olası anlam ayrımlarından birini yükler, (iii) niteleyici öge birinci derece vurgulanır, (iv) işlem bir düzenlamadır, tamlama anlamı oluşturucu **niteleyici** + **nitelenen** anlamlarının toplamına eşittir. (v) Tamlama birimi nitelenen: “ad, eylem, niteleyici”ögeye göre “**ad-tamlaması**” (üst **kat**, [saray gibi] **ev**, **ev kira-sı**, **ev-in kira-sı**...), “**eylem-tamlaması**” (**yeni başla-**, **yeni.yeni başla-**, **öykü yaz-**, **cıvı.cıvı** öt-, ...), “**niteleyici tamlaması**” (**çok dar**, **dap.dar**, ...) diye üst-terimlenir. Tamlamada nitelenen ögenin anlamı, “niteleyici ögenin türü gerekirse değişir.

D. ÜST-İŞLEMLERE bağlı ALT-TÜRLER

Türkçe Sözlük’ten sayımı ister kendiniz yapar; isterseniz, Demircan’ın yazılarına bakıp düzenli bir türev, ikileme, tamlama sayılarını oradan belirleyebilirsiniz. Türkçe Sözlüğü üç dört kez tarama sonucu bulunan birim sayıları şöyledir. **Türkçe KÖKLER: (i) Tek-heceli 924 kök: 247 eylem(kır-), 590 ad(ev), 87 niteleyici(boş). (ii) Yansıma-sesel-hece +ek: 186 eylem(ak-s-ır-, üf-ür-), 462 ad(çap-a), 140 niteleyici (cıb-ıl, civ-ık, çit-ır) = 788 iki heceli yalın sözcük. (iii) tek-heceli (hece-yapısına uyan, ancak üretime katılmamış) alıntı kökleri: 298.** Aşağıda üst-işlem türleri ayrı bölüm olarak, alt işlemler sıra sayısı ile (1-42), taban türü: **a** = eylem, **b** = ad, **c** = niteleyici, **d** = ek, **e** = eksiz, **f** = vurgusuz ek, (+ =) ara olarak harflerle ayrılmıştır.

Aşağıda (**1: A,B,C**) içindeki işlemlerin hepsini katmadan, **ikilemeleri**, sözlüksel **niteleme** /tamlama ile üretilen birimleri katmadan yalnızca (**1:A: 1-15**) bölümündeki işlemlerle oluşan birimleri kendilerince sayıp (**1: B,C: 16-**

42) işlemlerini dışlayarak “Türkçenin sözcük / sözlüksel birim bakımından yetersiz olduğu” yorumunu, daha doğrusu yalanını üretenler, bilerek, bilmeyerek orientalist-etki altında sayılır. Türkçede sözlükselbirimleme işlemlerini Türkçe birimleme, işlemlemeye göre, doğru anladıkları da kuşkuludur.

(1)

TÜRKÇE SÖZLÜKSEL BİRİMLEME İŞLEMLERİ.		
A. TÜRETME:Toplamin yarısı: 168.222,		ÖRNEK-ler
1.a	Eylem çatı ekiyle	Çek>çek-in, çek-iş, çek-il, çek-tir, çekti-r-t, ...
2.a	Çatı-dışı eylem ekiyle	koş-u, koş-ma, koş-u-cu, süp-ür, süpürge,
3.a	Vurgusuz eylem ekiyle	Al-ı-ver, ver- <i>iver</i> -, ver-e dur-, bak-a kal-,
4.a	[Eylem+ilgeç] ile niteleyici	[görmüş gibi] anlat-)
5.a	‘yansımasesel-hece+ ek	/süp/-ür, püs-k-ür, *şır-ıl,
6.b	Ad+ek	su, su-lu, su-sa-, su-suz, suc-u,
7.b	[Yansıma sesel-hece]+ek	/çap/ çap-a,çapa-cı, çağ-la, tik-s-in
8.b	[Ad+ilgeç]’ten niteleyici	[ev gibi] (kullan-), ev için, eve göre,
9.b	‘yansıma ad+ ek	Fır> fır-la-, fiş-k-ır, kış-la,
10b	Düşüm+ anlam aktarımı ile türetme	Delikişi> deli D > deli,
11.c	Niteleyici kök – ek	boş-a, boşal-, boşluk, ağır-la-ş,
12.c	Niteleyici+gibi” ile	az gibi, ağır gibi, dönmüş gibi,
13e	Eksiz + düşüm + anlam aktarımı	Döner kebab >döner, kuru fasulye >kuru
14.f	Vurgusuz türetme eki ile	Güzelce (biraz) : güzel-cé (güzel olarak)
15.	Eşbiçimli, türsel ayrımlı	At- (eylem)/ at (ad), kat- (eylem) / kat (ad), dal- / dal (ad), diz- / diz (ad), düş- / düş (ad), kız- / kız (ad), ...
B. İKİLEME(18 ayrı biçimlenme türü)		Olası toplamın yarısı: 1.830.857
16b	Eylem kök, türev ile ikileme	Bak.bak, bak.bakmabaka.baka/süpür.süpür
17b	“-İ-vér”li ikileme	Alı.alı-ver-, iti.iti-ver-,
18.a	‘ikilemeli’ pekiştirici	[sürüm-sürüm] sürüm- inim.inim inle, ver de ver!
19.a	Yüklem+ton’lu ikileme	Git.↓git (gitme), ↓gitme. ↓gitme(=git).git↓gitme(fark etmez), ↓git↑me ↓git↑me (şimdi gitmeye kalk).
20.d	Ek-ikilemesi:	gel-me-mez-lik, gelse.gelse,
21.b	AD kökleri ile ikileme	ev.ev, ev.mev, ev.bark, evi.ev,
22b	Yansıma + süre	şır.şır, şar.şur, şırıl.şırıl, şarıl.şurul, fıkır.fıkır
23.b	İlgeçli ikileme ile ad pekiştirme	ev gibi ev, ↓ev↑de ↓ev, ev mi ev,
24.b	Düşüm+ikilemeli ad’ ile pekiştirme	Deli kişi> deli> deli-nin deli-si, yalancının yalancısı,
25b	Tek heceli kök ikilemesi ile ad	Pırpır, cırcırt, çekçek, kaykay, seksek, çatpat, ...
26.c	niteleyici ile ikileme	dik.dik, dimdik, dik.mik, diki.dikine, dik mi dik
27.c	Ses-değişimli kök pekiştirme	Kap.kara. kas.katı, çır.çıplak, düm.düz, tor.top,
28.c	Seçici-nitelik pekiştirme	güzel-in güzel-i (bayan), acının acısı, sıkının sıkısı
29c	Tonlu ikileme	a↑çık-a↓çık (değil), a↓çık-a↓çık (olarak), a↑çık+a↓çık
C. TAMLAMA		Olası toplamın yarısı:75.726.587.459
30.a	Tek niteleyici+eylem	Az ver-, evsüpür-, /çat/ et-
31.a	Niteleyici eylem-İp yüklem	çek-erek/çek-ip çıkar-
32.a	Eylem+ilgeçten niteleyici+eylem	[görmüş-gibi] anlat-, içmiş gibi görün-.
33.a	İkilemeli niteleyici + eylem	boş.boş konuş-, ev ev ara-,
34.a	YANSIMA’dan ikileme+ eylem	fır.fır-dön-, şıp.şıpdamla-, kıpır.kıprıkıprıda-, harıl harılçalış-,
35.b	Niteleyici +AD	Boşev, kuru soğan, ezik zeytin, geri kafa, toplu tepki,” çekme kat, çekik göz, çekici araç , ...süpürgelik bitki
36.b	“AD+AD-(s)İ” dizimli	köyyol-u, çocuk oyun-u” öğretmenevi
37.b	Buyruk kipli eylem + ad	kalkborusu, vur emri
38.a	İLGEÇ-li-niteleyici + ad	buzgibi ev, ev gibi çadır, bebek için giysi, kıza göre iş
39.a	YANSIMAdan ikileme + ad	pırılpirilev, eski püskü koltuk, kırık dökükçanaklar,
40.a	İkilemeli düşümlü pekiştirme + ad	Ayının ayısı adam, yalancının yalancısı uzman
41.e	Eksiz, düşüm + anlam aktarımı	Hanım eli gibi çiçek > hanımeli D >hanımeli
42.c	Niceleme +niteleyici	Çok az, oldukça derin, aşırı hızlı,

(6)

BİR DEVRİMCİNİN YETİŞMESİ -4

M.OKAN BABA

Türkler, Çanakkale’de savaş kazanınca kendilerine güven geldi. Kaybedilen toprakları ve işgal edilen bölgeleri kurtarmak istiyorlardı. Bunun içinçeşitli seferler düzenlemek bir istiyorlardı.Bunun için Trakya tarafında askeri birlik yığınağı yapmaya başladılar.Özellikle Almanya’nın savaşı kazanacağını düşünen hükümet, Makedonya’da kaybedilen toprakları almayı düşünüyorlardı. Bu amaç doğrultusuna hazırlık yapıyorlardı. Ayrıca Turancılık ve Panislamcılar düşüncesiyle Kafkasya’daki İran ve Hindistan’a seferler düzenlemek istiyorlardı..Hicazı kurtarmak, Mısır’dan İngilizleri atmak istiyorlardı Mutafa Kemal Bu seferlerin tümüne karşıydı. Çünkü O, Şam’da ve Trablus’ta bulunduğu süre içinde Arapların Türklere karşı büyük bir düşmanlıkları olduğunu gömüştü. Hindistan seferinin ise başarıılma şansı yoktu.

Başkomutanlık, Çanakkale’den Edirne’ye naklettiği iki tümeni birleştirip XVI. Kolorduyu kurmuştu .Bu kolordunun Kumandanlığına Albay Mustafa Kemal Beyi atamıştı. Mustafa Kemal Bey bir Tümenin başında atı ile Edirne ‘ye girdi. Büyük bir coşku ile karşılandı. Doğuda bir XVI. Kolordu kuruldu. Mustafa Kemal’i bu kolordunun komutanlığına atadılar.Bunun iki nedeni vardı.Birincisi Mustafa Kemal’iİstanbul’dan uzaklaştırmak, ikincisi,Sarıkamış yenilgisinden arta kalan askerleri düzene sokup Ruslara saldırmaktı.

(7).

Mustafa Kemal Bey 12 Mart 1916'da Diyarbakır yakınındaki karargaha gelir. Kolordunun bir Tümeni Bitlis civarında, biri de Muş civarında idi. Askerler perişan bir durumda idi. Üstlerinde yazlık elbise, ayaklarına postal yerine bez bağlamışlardı. Mustafa Kemal bu durumu tek başına düzeltmeye çalıştı askerleri topladı. Onları eğitti, gereken önlemleri aldı. 1 Haziran 1916'da Tuğgeneral (Mirliva) oldu..

Ruslar, Sarıkamış hareketinden sonra Kuzeyde Kemah'a kadar ilerlemişti. İşgali genişletmek için hazırlık yapıyorlardı. Fakat güneylerinde Mustafa Kemal'in kolorduyu toplaması ile güneyden bir saldırı olacağını düşünen Ruslar, önce bu tehlikeyi önlemek için, büyük bir kuvvetle saldırıya geçtiler. Mustafa Kemal uyguladığı bir manevra ile Rusları geri püskürttü Muş ve Bitlisi geri aldı.(8Ağustos 1916) Bu başarısından dolayı "Altın Kılıç"madalyası aldı. Fakat birliklerini bir saldırıdan korumak için biraz geriye çekip baharda yeniden saldırıya geçmeyi düşünüyordu .Fakat 1917 Martında Rusya'da İsyan çıktı, askerler komutanların rütbelerini söktükleri görüldü. Bunun üzerine Ruslar çekildiler Mustafa Kemal Paşa bundan sonra İkinci ordu komutanlığına atandı. Ordu karargahına gelince orada kurmay başkanı olan albay İsmet Bey'i buldu. İsmet Bey ordunun durumunu anlattı. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa Albay İsmet Bey'e çekilme emir yazdırdı. Mustafa Kemal Paşa :''Askerlik edebiyatına örnek diye alınabilecek kadar iyi düşünülmüş ve yazılmıştı ''der. Bu çekilme ile belli bir kuvveti elde tutmuşlardı.

Hicazı kurtarmak için Mustafa Kemal Paşayı Ordu komutanlığı yetkisi ile Hicaz Kuvve-i Seyyaresi getirmek istediler. Görevi Medine'yi kurtarmak, Hicazı İngilizlerin elinden almaktı. Mustafa Kemal bu görevi kabul etmedi. Cemal Paşa IV.Ordu komutanıydı.Aynı zamanda Bahriye Nazırıydı. Enver Paşa IV.Orduyu o sırada teftişe geldi.Mustafa Kemal Paşa, .Cemal Paşa, Enver Paşa bir araya geldi .Enver Paşa :''Hicazdan çekilsek de oradaki

birlikleri ve tankları savaşı lehimize çevirmek için Filistin cephesine getirsek mi?” diye sordu. Enver Paşa bu çekilmeyi Mustafa Kemal Paşanın yapması düşünüyordu..Mustafa Kemal “ En doğrusu şimdiye kadar kim savunmuşsa çekilmeyi o yapmalıdır” Diye yanıtladı. Çünkü Araplar İngilizlerin etkisi ile Osmanlı Devletine karşı İsyan ettiler, Türk askerlerine saldırıyorlardı. Arapların hıyaneti Türk ordusunu zayıflattı. Sultan Reşat’ın, Hicazın ve Medine’ nin boşaltılmasına karşı çıkması üzerine Enver Paşa bu işten vazgeçti.

Almanların etkisi ile Osmanlı Devleti Başkomutanlığı Filistin, Suriye, Irak cephesini savunmak ,İngilizlerden Bağdat’ı geri almak için Halep’te 24.Haziran 1917 tarihinde Alman ve Türk komutanlar toplandılar. “Yıldırım Ordular Grubu” adıyla bir ordular birliği kurdular.Yıldırım Orduları Komutanlığına Mareşal Von Falkenheim’i görevlendirdiler. Bu gurubun çekirdeğini VI. Ordu oluşturuyordu. Yedinci Ordunun komutanlığına Mustafa Kemal Paşayı atadılar. Mareşal Falkenheim Almanya Genel Kurmay Başkanı’yken Almanlar Fransızlar karşısında başarı gösteremediğinden görevinden istifa etmişti. Hem Falkenheim’in hem de Almanya’nın prestijini kurtarmak için Almanlar Bağdat’ı İngilizlerden almak için Osmanlı Başkomutanlığının duygularını sömürerek bu seferi yapmak istiyorlardı. Fakat o bölgeyi ve oradaki halkı ve taşıma güçlüklerini için bu seferin yapılmasına Mustafa Kemal Paşa karşıydı. Mustafa Kemal Paşa ve diğer komutanlar ,ulaşım gerekçesi ile buna karşı çıktılar. Bu hedefin gerçekçi olmadığı anlaşıncı bundan vaz geçtiler. Filistin ve Suriye cepheleri esas alınarak yeni bir düzenleme yaptılar. Bu cephede(İv.VII. veVIII) ordu ile Diyarbakır’daki ikinci orduyu Grup komutanlığına eklediler. Albay İsmet Bey VII. Orduya bağlı kolordu komutanlığına atandı. Mustafa Kemal Paşa, Mareşal Falkenheim ile anlaşamadı.Türkleri aşağılayıcı bir davranışı vardı. Bu nedenle Mustafa

Kemal paşa 7Temmuz1917’de VII. Ordu komutanlığından istifa etti. II. Ordu komutanlığına atadılar, kabul etmedi.20 Eylül 1917 Uzun süreli izin aldı. Başkomutanlık Vekiline bir rapor yazdı. Ulusun durumunu askerin her yönden zayıf olduğunu anlatı. Bu uzun raporun kısa bir bölümünü alıyorum:

“Türkiye’nin harp durumu şudur: Ordu başlangıca göre pek çok ayıftır. Birçok orduların kuvveti olması gerekenin beşte biri kadardır..Memleketin nüfus kaynakları eksileni tamamlamaya yeterli değildir. Hatta Yedinci Ordu gibi bütün memleket içinde iyi tutulmaya çalışılan tek ordu dahi, daha düşmana bir tek kurşun atmadan kuvvetli bulundurmaya imkan bulamıyoruz. En güç işleri görmek üzere biner kişilik taburlarla bana gönderilen tümenin yüzde ellisi ayakta duramayacak kadar zayıf olduğundan ayıklanmış ve sağlam kalan erat 17-20 yaşında çocuklarla 45-55 yaşlarındaki işe yaramazlardan ibaret kalmıştır. Başka en iyi tümenlerin taburları da İstanbul’ dan biner mevcutla hareket etmişler , ve en kuvvetlisi beş yüz mevcutla Halep’e gelebilmiştir....Askeri politikamız bir savunma politikası olmalı , elimizdeki Kuvvetleri ve bir tek neferi sonuna kadar saklamalıyız.”

Mustafa Kemal Paşanın İstanbul’a gitmek için parası yoktu.Arkadaşı Cemal Paşa onun atlarını satın aldı. Mustafa Kemal Paşa İstanbul’a geldi. İstanbul’a arkadaşlarıyla günlük olayları konuşur **tartışıyorlardı**,Enver Paşa bu ilişkilerden kuşkulandı Rauf Bey ikisini buluşturdu .Fakat Enver Paşa Mustafa Kemal Paşayı İstanbul’dan uzaklaştırmak için yeni bir görev buldu. Bu sırada Sina cephesine yapılan harekette Yıldırım Ordular Grubu İngilizlere yenildi.(Ekin 1917) Falkenhain yerine Von Sanders komutan olarak atandı.

Alman İmparatoru, Almanya'nın askeri gücünü göstermek amacıyla Padişah V.Mehmet Reşat' ziyaret için Almanya'ya davet etti. Ancak Padişah hasta olduğu için yerine Veliâht Vahdettin'in gitmesine karar verildi. Enver Paşa , askeri yaverliği Mustafa kemale önerdi. Kısa da olsa Onu İstanbul'dan uzaklaşmasını istiyordu. Mustafa Kemal öneriyi kabul etti. Çünkü hem ileride padişah olacak kişiyi yakından tanımak hem de Alman askeri gücünü görmek istiyordu. Yolculuğa çıkmadan önce Mustafa Kemal Paşa Veliâht ile tanışmak için Saraydan izin istedi. İzin çıkınca belirtilen günde saraya gitti. Veliâht Mustafa Kemal Paşayı karşısına oturttu. Kısa bir konuşmadan sonra düşünür gibi gözlerini kapadı, uzun bir süre öyle kaldı, Mustafa Kemal Paşa sonra izin isteyip ayrıldı. Yolculuğa başladıkları gün Trene bindiler, tren kalkınca Vahdettin Efendi Mustafa Kemal Paşayı kendi salonuna çağırır. Merakla girer , sarayda görüğünden farklı bir adam. Gözleri açık Mustafa Kemale dikkatle bakmaktadır:

"-Affedersiniz Paşa Hazretleri. Birkaç dakika öncesine kadar kiminle seyahat etmekte olduğumu bilmiyordum. Bana anlatmamışlardı. Sizi Pek iyi bilirim. Anafartalar'da kazandığınız başarı herkesin de bildiği bir şeydir tanıdığımı memnunum."

Bu konuşmalar samimi geçti. Mustafa Kemal Paşa 'da bir umut uyandı. Onu destekleyerek hazırlamak gerektiğini düşündü. Yaver Naci paşa da bu düşüncüyü destekledi. Mustafa Kemalle yolculuk sırasında bir yakınlık oldu. Mustafa Kemal Paşa fırsat buldukça Veliâht'a Almanya'nın durumu hakkında bilgilendirdi

Almanya'ya ulaşınca onları Alman İmparatoru Wilhelm karşılar. Yanındakileri Veliâhtla tanıtır. Vahdettin Mustafa Kemal Paşanın elini Tutar tanıtır. Sonra Mareşal Hinderburg'u ziyaret ederler. Hinderburg

Veliahta ümit veren sözler söyler. Veliaht ona teşekkür eder. Kurmay başkanı Ldendorff Kuzey- Batı ordularının başarısını anlatırken Mustafa Kemal Paşa söze karışır. Bunun savaşın bütünü değil küçük bir bölümü olduğunu anlatır .Lundorff konuşmayı bırakır. Kayzer Veliahtı görmeye gelecekti. Velihtın Yaveri Naci Paşa Çevirmenliği ile konuşma sırasında Veliaht adına şunu sorar :

-İmparatorun söyledikleri bize ferahlık vermiştir. Ancak bir noktayı açık anlamam gerekiyor.Türkiye’ye karşı düşman saldırısı sürüyor, durdurmak için yeterli kadar teminat alamıyorum Lütfen bu bakımdan beni aydınlatır mısınız.?

Kayzer ayağa kalktı:

-Türkiye’nin Sayın Veliaht’ı anlıyorum ki zihninizi bulandıranlar vardır. Size gelecekteki başarılarımızı anlattıktan sonra kuşkunuz kalmalı mıdır?

Diyerek ayrılıp gitti.Akşam yemeğinde Hindenburgla Mustafa KemalPaşa arasında askeri durumlar üzerine konuşmalar olukça sert geçmişti Mustafa Kemal Paşa durumu iyi kavramıştı gerçekleri Almanlar saklıyorlardı. Durumu Veliaht’a şöyle anlattı

-Gerçeği anlıyor musunuz?Konuştuğumuz Alman imparatorudur.Benim size sunduğum endişeleri giderecek bir tekSöz söyledi mi?

-Hayır

Sonra Batı cephesine gittiler. Mustafa Kemal Paşa, Cephedeki komutan ile yetinmedi, savaş hattına kadar gitti, durumu yakından izledi. Almanların söylediği gibi başarılı olmadıklarını gördü. Bu gezi tatsız geçti. Akşam kendilerine ayrılan otele geldiler. Bu gezi sırasında veliahtla Mustafa Kemal Paşa arsında bir yakınlık doğdu. Veliaht Mustafa Kemal Paşaya :”Ne yapmam gerekiyor? Diye sorar. Mustafa Kemal Paşa “Size

(12)

şimdi bir teklifte bulunacağım kabul ederseniz hayatımı hayatınıza bağlayacağıma söz veriyorum. İzin verir misiniz.? 'Der Veliaht:

-Buyurun

-Henüz hükümdar değilsiniz Ama Almanya'da imparatorun, 'veliaht ve bütün prenslerin birer görevi olduğunu gördünüz. Siz niye devlet işlerinden uzak kalıyorsunuz.

-Ne yapabilirim?

-İstanbul'a gider gitmez ordu komutanlığı isteyin. Ben sizin kurmay başkanınız olurum.

-Hangi ordu komutanlığını

-Beşinci ordunun komutanlığını

- Bu komutanlığını bana vermezler ki

-Siz isteyiniz

-İstanbul'a gittiğim zaman düşünürüz. Dedi. Bu Mustafa Kemal'in beklediği yanıt değildi.

Mustafa Kemal Paşa ,gençliğinden beri böbreklerinden hastaydı.Bu onu zaman zaman rahatsız ediyordu.Almanya'dan dönüğü zaman hastalandı. Doktorlar ona Viyana'da tedavi görmesini önerdiler. Viyana'da bir sanatoryuma yattı, bir ay tedavi gördü. Sonra Karlsbad'da gitti. Orada tedavi görürken 5Temmuz 1918'da ziyaretine bir arkadaşı gelir, Padişahın öldüğünü Vahdettin'in padişah olduğunu haber verir. Padişaha bir kutlama telgrafı çekti. Mustafa Kemal Paşa yaverinden İzzet Paşa'nın Padişahın Yaver-i Ekremi olduğunu öğrendi. Mustafa Kemal'in Yaveri bir telgrafla İstanbul'a dönmesini bildirdi. Fakat o bir süre daha kalmayı istiyordu .Ancak ikinci bir telgrafla" İstanbul'a gelmeniz buyruldu."

diyordu. Bunun üzerine tedavisi bitmeden İstanbul'a döndü. İzzet Paşanın onun dönmesini istediğini öğrendi. Mustafa Kemal Paşa Perapalas'ta kalıyordu. İzzet Paşa onu görmeye gitti. Mustafa Kemal Paşa'nın Almanya gezisinde Vahidettin ile yakınlığı olduğu için Padişahı ziyaret etmesinin yararlı olacağını söyledi. Naci Paşa aracılığı ile Padişahla görüşmek için izin istedi. Saray kabul etti. Naci Paşa ile padişahın huzuruna çıkar. Padişah Onu nazikçe karşılar. Karşılıklı konuşurlar. Sigarasını çıkarır Mustafa Kemal Paşaya da bir tane verir kendi sigarasını yaktığı kibriti Mustafa Kemale Paşaya verir. Karşılıklı sigara içerken çok umutlanır, Mustafa Kemal Paşa. Padişaha Baş-Komutanlığı üzerine almayı teklif eder.Vahdettin :

-Sizin gibi düşünen kumandanlar var mı?

-Vardır Efendim.

- Düşünelim. Der.

Konuşma burada biter. Mustafa Kemal Paşa izin alıp çıkar.

Aradan bir hafta geçti Mustafa kemal Paşa, İzzet Paşaile birlikte saraya kabul edildi. Bu görüşmede Mustafa Kemal eski düşüncesini anlatmaya başlayınca, Vahdetti "Paşa, ben her şeyden önce İstanbul halkını doyurmak zorundayım. Halk açtır.Bunu temin etmeyecek her önlem boştur",der. Gözlerini kapar. Mustafa Kemal Paşa Vahdettin'in güvenilmez bir kişiliği olduğunu anlar. Fakat konuşmasını şöyle sürdür.

-Çok doğru söylüyorsunuz. Ama İstanbul halkını doyurmak için alınması gereken önlemleri almanızı engellemez. Bildirmek zorundayım ki yeni padişahın ilk hareketi kuvvetin sahibi olmaktır. Padişah bunun üzerine "Ben Talat Paşa ve Enver Paşa ile görüştüm."Diyerek elini uzatır.

Konuşma burada bitti. Bir hafta sonra Vahdettin saraya davet eder. Mustafa Kemal, yanına girer Yanında iki Alman generali vardır. Vahdettin:

-Sizi Suriye'ye 7. Ordu kumandanı tayin ettim. Oradaki durum ciddileşmiş gitmeniz lazımdır. Sizden istediğim şudur: O tarafları düşman eline geçirtmeyiniz . Hemen hareket etmelisiniz.

Alman generallerine döner :

-Bu kumandan sizin istediğinizi yapar.

Mustafa Kemal Paşa bunun ittihatçıların bir oyunu olduğunu anlar. Çok üzülür İzin alıp çıkar .Salona dönünce Enver Paşayı görür.

-Azizim hiç olmazsa biraz esaslı önlemler üzerinde konuşalım ,benim bildiğim **Ve anladığıma göre artık Suriye'de ordu, kuvvet durum hepsi sözden** ibarettir. Beni oraya göndermekle intikam alıyorsunuz. Sonra usul dışında Padişaha emir verdirdiniz (7Ağustos 1918). Mustafa Kemal Paşa Yedinci Ordu Komutanı olarak Suriye'ye geldi. VII. Ordunun merkezi Nablus' ta idi. Önce orduyu teftiş etti, ordu dağınık ve perişan durumdaydı. Bir arkadaşına şunları yazdı. 'İngiliz servisi **her yanda faaliyet halinde. Halk hükümetten nefret ediyor ve İngilizlerin gelmesini bekliyor. Düşman hem asker hem de ulaştırma bakımından güçlü. Onların karşısında biz pamuk ipliği gibiyiz...Her gün uçaklarından bombadan çok boyuna Enver ve çetesinden söz eden kağıtlar atıyorlar.**' Mustafa Kemal Paşa bu ordu artıklarını toplayıp tek elden yönetilmesini istedi. İstanbul bunu dinlemedi. Liman Von Sanders ,bunu kuşku ile karşılar fakat bir yorumda bulunmadı. .Bu sırada başkomutan vekili ;Bir tümenin Kafkas cephesine gönderilmesini emretti. Tümen gönderili, buradaki kuvvetler azaldı.Yıldırım Orduları savaşa

Kullanacakları. Yedek asker yoktu. VII. Ordu merkezde idi. IV.Ordu ve VIII. Yanlarda idi .Mustafa Kemal Paşanın Karargahı Rayak'ta bulunuyordu. VII.Ordu İki Kolordudan oluşuyordu: Birinin komutanı Albay İsmet Bey, ikincisinin Komutanı General Ali Fuat (Cebesoy) Paşa.. İngilizlerin kışkırtması ile İsyan eden Mekke Şerifi Lavrensle birlikte Türklere karşı savaşıyordu. Şehirlerde damlarda ve bahçelerde ağaçlarda saklanan Araplar Türk askerlerine saldırmaya hazırlanıyorlardı. Şehirlerde ve köylerde şenlikler vardı. İngiliz askerlerinin gelmesini bekliyordu.

, İngilizler bir baskınla Türk ordusunu imha etmeyi düşünüyormuş .Bunun için saldırıyı gizlemeye çalışıyordu. Türkleri yanıltmak için VII. Orduya saldıracaklarmış gibi davranıyorlardı. Mustafa Kemal Paşa günlük raporları okuyup değerlendiriyordu. Bu raporlardan biri dikkatini çekti. İngilizlerin bütün cephe üzerinde hazırlık yaptıklarını yakında taarruza gedeceklerini öğrendi. Bu bilgiyi İngilizlerden kaçan Hintli bir asker, saldırının gününü ve saatini Türklere bildirmişti Mustafa Kemal Paşa emrindeki birlik komutanlarını toplar.Kendine bağlı birliklere gerekli emri yazar .Bilgi için Yıldırım Grup Komutanı Liman Von Sanderse bir rapor gönderir. Sanders bu raporu ciddiye almaz. Mustafa Kemal Paşa 19/20 gecesı Kolordu komutanlarından önlemlerin alınıp alınmadığını telefonla sorar, komutanlar hazırlıkların yapıldığını bildirir. Tam o anda düşman saldırıya geçer. İngiliz saldırısı bir yıldırım saldırısı olur .VIII. Ordu büyük kayıplar verir,dağılır, teslim olur.(20 Eylül1918)Bu savaşta İngiliz askeri 96000, Türk askeri 49000di.

BU boşluktan yararlanan İngilizler Liman Von Sanders'in Karargahını basar. İngiliz komutan çevirme hareketiyle Mustafa Kemal ve VII. Orduyu kuşatmaya çalışır. Fakat Mustafa Kemal savaşıarak çekilip çemberden çıkar. Kendisine bağlı birliklere Şam'da toplanmasını emreder. Şam'a geldiği zaman gizli bir hazırlık olduğunu sezer, Şam'a daha önce sürgün

olarak geldiği için şehri iyi tanır. Liman von Sanders'i burada bulamaz .Önceden gönderdiği Kurmay başkanı Sedat Beye bir direktif vermiş. Buna göre VII Ordunun Şam'ı savunması için IV Ordu Komutanı Mersinli Cemal Paşanın emrine verilmesini ,Mustafa Kemal Paşanın Rayak çevresindeki komutansız birlikleri komutası altında toplamasını bildirmişti .Mustafa Kemal Paşa Mersinli Mersinli Cemal Paşayı Viktorya Otelindeki karargahında bulur .VII.Ordu Kuvvetlerini kolordu Komutanı Albay İsmet Beyin kumandası altında Cemal Paşaya teslim etti .Trenle giderek Liman Von Sanders'le görüştü. Sonra çevreyi dolaşır, kuvvete benzer ciddi bir birlik göremez. Dağınık birtakım insanları görür. Bunları yanındaki subaylar toplattı, teftiş etti. Rayak istasyonunun ateşe verilmesini emreder .Bu durumda tek başına bir karar verir. 'Şam'da ve Rayak 'ta bulunan bütün kuvvetler kuzeye hareket edecek'' Emrini verdi. Bir kopyasın Von Sanderse gönderdi .Rayak istasyonunu yaktıktan sonra, damlardan pencerelerden üzerine ateşler yağar, o bunları aldırılmaz kendini koruyarak Rayak'tan ayrılır .Von Sanders'in bulunduğu Humusa gelir. Sanders , onu içtenlikle karşılar. Mustafa Kemal durumu anlatır, doğru kararın bu olduğunu söyler .Bu zor bir karardır. Bütün güneydeki toprakları terk etmek anlamına geliyordu.Mustafa Kemal Paşa uzun süre bu bölgelerde çalıştığı için Araplar üzerinde devletin bir etkisi olmadığını görmüştü. Sanders :

-Karar budur, dedi. Fakat ben nihayet bir yabancıyım bu kararı ben veremem. Bunu ancak memleketin sahipleri verebilir. der. Mustafa Kemal Paşa

-O halde karar uygulanacaktır, der

Von.Sanders:

-Yalnız rica ederim benim kurmay başkanımınla da anlaşır mısınız?

Bunun üzerin hasta olan Kurmay Başkanın yanına giderler. O da kararı uygun bulur. Bundan sona, Mustafa Kemal Paşa VII. Orduyu ve diğer birliklerden kalan birliklere toplanma emrini verir. Halep'e vardığı zaman Mustafa Kemal Paşa hastalanır. Ermeni Hastahanesinde tedavi görür .Otelinde yatarken İngilizlerle beraber Türklere karşı savaşan Araplar Mustafa Kemal ve arkadaşlarını yakalamak için harekete geçer .Kaldıkları otele saldırırlar. Mustafa Kemal Paşa aşağı iner Arap askerlerini kamçıyla kovalar. Bu sırada şehrin düşman hücumuna uğradığını öğrenir. Şehrin içindeki çarpışmalar devam ederken Mustafa Kemal elbisesini giyer, dışarı çıkar. Önceden aldığı önlemlerle şehrin dışında gizlediği kuvetler saldıran Arapları zararsız hale getirirler . Halep'i boşaltmak zamanı gelmiştir. Mustafa Kemal otomobiline binerek şehir dolaştı . Gereken emri verdi otele döndü. O gece ordunun artçıları, tam bir çekilme süsü vererek şehrin güneyini boşalttılar .Ana kuvvet şehrin kuzeyinde idi. İngiliz ve Arap askerleri , silahlı birlikler, zırhlılar .süvariler şehre girmişlerdi. Türk birlikleri ani bir saldırı ile İngilizleri yendi. Mustafa Kemalın yattığı hastanede çalışan İngiliz hemşire' 'En sonunda atlarımız da şehre girdikten sonra askerlerimiz mevki almak için kuzeye geçtiler... Yazık ki Türkler orada pusuya yatmışlar, birden hücum kalkınca askerlerimizden bir kısmı can verdi ve çoğu da yaralandı .'Bundan sonra İngilizler yeni kuvvet getirmişlerdir.(25 ekim 1918) Bu Osmanlı ordusunun son başarısıdır **Mustafa Kemal bundan sonra ne yapılacağını düşünüyordu. Kaybettiğimiz yerler geri verilmeyecek, ancak durunu uzatırsak eldeki toprakları da kayp edilebileceğini** padişahın yaveri Naci Paşa eliyle ,düşündüklerini telgrafla padişaha bildirdi.

"Seryaver-i Hazret-i Şehriyari Naci Bey Efendiye Talat paşa kabinesinin mefluç bir halde bulunduğu Tevfik Paşa Hazretlerinin de bir kabine kurmada sorunlarla karşılaştığını haber alıyorum .

Ordular savaş gücünden yoksun ve zaten var olan kuvvetler savunmadan yetersiz bir duruma getirilmiştir. Düşman her gün daha uygun ve ezici koşullar elde etmektedir. Devletler arası olmadığı durumda, devletten devlete hemen sulhu gerçekleştirmek gereklidir. Bu gerçekleşmezse memleketin tümünün elden çıkması ve devletimizin onarılmaz acılara uğrama olasılığı vardır. “Muhterem padişahımıza olan sadakatim ve vatanımın selametini temin için arzederim ki sadaretin Tefvik paşa hazretlerine verilmesi ve Fethi ,Tahsin, Rauf ,Canbolat ,Azmi ,şeyhülislam Hayri ve acizlerinden oluşan bir kabine kurulması gereklidir .BU kabine duruma hakim olacağı Kanaatindeyim uygun ise bu zatların Şevketmeap efendimize arzını rica ederim.- (15 Birinci Teşrin 1918)

Tefvik Paşa hükümeti kurmakta başarılı olamadı Hükümeti İzzet Paşa kurdu Harbiye Nazırlığını üzeine aldı .Mustafa Kemali hükümete almadı. İzzet Paşa barışı sağlamak için bir yol arıyordu. İngilizler, Rauf Bey vasıtası ile sulh için hazır olduklarını bildirdiler .İzzet paşa teklifi kabul etti. 24 ekim 1918’de İzzet Paşaya İngiliz hükümetinin mütareke görüşmesine hazır olduğunu ve Amiral Calthorpe’ u görevlendirdiğini bildirdi .İzzet paşa Kabineyi topladı, durumu padişaha anlatmaya gitti. Padişah eniştesi Damat Ferit’in heyete başkanlık etmek istediğini bildirdi. Bu durum karşısında İzzet Paşa, “O mecnunun biridir” diye yanıtladı. İzzet paşa ve hükümet üyeleri padişahı ikna ettiler .Damat Feit yerine Rauf Bey seçildi. Heyet Limni adasına gitti .Burada görüşmeler yapıldı .25 maddeden oluşan mütareke metni imzalandı7Mondros antlaşması(30 Ekim 1918).

Sadrazam İzzet paşa 30 Ekimde Liman von Sanders’e bir telgrafla Savaşın bittiğini, anlaşmaya göre Yıldırım Orduları Gruprup komutanlığını

Mustafa Kemal Paşaya devretmesini bildirdi. Bu emir üzerine Liman von Sanders 31Ekim 1918'de Yıldırım Ordular Grubu'nun komutanlığını Mustafa Kemal Paşaya Teslimetti. Böylece Mustafa Kemal Paşa Yıldırım Orduları Komutanı oldu((1Kasım 1918) İzzet paşa bu emirle birlikte Mondros Mütarekesinin bir kopyasını Mustafa Kemal Paşaya gönderdi. Mütareke 25 maddeden oluşuyordu .**Bu mütareke ile Osmanlı Devleti itilaf devletlerine teslim oluyordu. Çanakkale ve İstanbul boğazı açılacak uçlarında itilaf devletleri asker yerleştirecek., Osmanlı devleti ordusunu terhis edecek,donanma itilaf devletlerine teslim edilecek,İtilaf devletleri güvenliklerini tehdit altında görmesi halinde diledikleri yerleri işgal edecek, Kafkas ordusu İran'dan çekilecek,Toros Tünelleri itilaf devletleri tarafından işgal edilecek, Osmanlıkuvvetleri Terhis edilecek, telsiz ve telgrafların denetimi itilaf devletlerine devredilecek, Osmanlı devleti elindeki esirler teslim edecek, Erzurum, Bitlis, Sivas, Elaziz'de bir karışıklık halinde işgal edilecek. Türk esirler itilaf devletlerinde kalmaya devam edecek gibi maddeler vadi. Mustafa Kemal Paşa okuyunca bir çok maddelere itiraz etti. Telgrafla bu maddelerin ilerde tehlike yaratacağını İzzet Paşaya bildirdi Mütarekenin uygulanacağını anlatan bir belge de hazırlandı. Buna göre İngilizlere bazı olanaklar sağlıyordu. Bu uygulamaların ilerde önemli sorunlara neden olacağını yazdı. Bu durumuyla Mütarekenin kabul edilemez olduğunu bildirdi. Çok geçmeden itilaf devletleri Mütareke kurallarına, verilen sözlere uymadılar Başta İstanbul olmak üzere Türkiye'yi**

aralarında pay edip işgal ettiler .Mustafa Kemal Paşa Emrindeki iki orduyu güçlendirdi. Bu kuvvetlere savaşa hazır olma emrini verdi.İngilizler İskenderun’a çıkarma yaparsa silahla karşı koyacağını Telgrafla hükümete.bildirdi.. 7 Kasımda 1918’de Harbiye Nazırı emrin geri almasını istedi. Bu durumun sakıncalarını Mustafa Kemal anlattı..Harbiye nezareti Mustafa Kemali dinlemedi.Yıldırım Grubu ordularını dağıttı ve Mustafa Kemal paşayı İstanbul’a çağırdı.

9 kasımda 1918 de İngilizler İskenderun’u teslim almak istediğini bildirdi. Mustafa Kemal XX. Kolordu komutasına Ali Fuat paşayı vekil atayarak Trenle İstanbul’a gitti. Ali Fuat (Cebesoy) XX.Kolordu komutanı idi .Mustafa Kemal Yıldırım ordularını devralınca bu kolordunun sınırda bekçilik görevi yapmaması için Anadolu’nun içine geçmesini istiyordu. Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal Paşanın isteğini kolorduyu Konya’ya getirerek sağladı. Mustafa Kemal Paşa Samsun’a gideceği gün XX. Kolordunun Ankaraya getirilmesini Cevat Paşadan istemişti. Cevat Paşa bir emirle bunu sağlamıştı.. XX. Kolordu Ali Fuat Paşa komutasında Ankara’ya geldi...

SİRKEN (ATRIPLEX HALIMUS L

Prof. Dr. Süreyya Ülker

Sirken sözünün varlığı dilimizde 15. yy'ye dek izlenebilmektedir. Ankaralı Pir Mehmet'in (15. yy) sözlüğünde Arapça "el-harmelü"nın Türkçe karşılığı olarak verilmiştir (Tar). Bu "üzerlik"tir (Peganumharmala L.) (Bed 1936). Ahterî (16. yy) sözlüğündeyse tarama sözlüğüne (1963-1977) göre "sirken otu" Arapça "es-sermak"ın, TDK çevirisine (2009) göreyse "sirken" "sermak"ın karşılığı olarak gösterilmiştir. Bedeviyan'a (1936) göre "sarmaq" "koyun sarmaşığı"nın (Atriplexhastata L.) Arapça adlarından biridir. Adı geçen bitkinin daha yaygın olarak kullanılan Arapça adı "qataf"tır (Bed 1936). Bedeviyan'a (1936) göre Arapça kökenli "sarmak" Türkçede Atriplexhalimus anlamında olup, Arapça karşılıkları "qataf-ı bahrî" ile "maluhh", Fransızcası "arroche", İngilizcesi "seaorache"tır. Bedeviyan (1936) "Atriplexhalimus"u "AtriplexHalimus" biçiminde yazmış, bu çağdışı yazım Madran'ın (1984) sözlüğüyle bizim sözlüğümüzde (1986) yinelenmiştir.

İşçil-Elöve (1944-1948) ile Lûgat-ı tıb (1900) sermağı Fransızca "arroche"un Osmanlıca karşılığı olarak göstermişlerdir. Orta öğretim terimleri kılavuzunda (1963) da sermâk Fransızca "arroche"un Osmanlıcası olarak gösterilmiştir. "Arroche"un Türkçe karşılığı lûgat-ı tıbla orta öğretim terimleri kılavuzunda "karapazı" olarak verilmiştir. Lûgat-ı tıbdakarapazının bitişik yazılmış olmasını ilginç buluyoruz. İşçil-Elöve (1944-1948) ise "arroche"un Türkçe karşılıklarını "kara pazu", "ıştır otu", "sirken otu" olarak vermişlerdir. "Atriplicisme" başlığı altındaysa "sirgen otu" biçimini kullanmışlardır.

Fransızca arrocheLarousse'da "ot aşımsı (ıspanaksı) yenir kaz ayağıgil" (Chénopodiaceecomeestible, voisine de l'épinard) olarak tanımlanmıştır. Bedeviyan (1936) ise bu sözü Atriplexhalimus L. adlı bitkinin Fransızca karşılığı olarak göstermiştir. Kaz ayağıgiller çoluğunun adı "solmazgiller" (Amaranthaceae, horozibiğigiller) biçiminde değiştirilmiştir (en.wikipediaAmaranthaceae 2023). Bu veriler bu terimin geniş anlamda solmazgiller çoluğundan ot aşımsı (ıspanaksı) çeşitli yenir otların ortak adı olduğunu, dar anlamdaysa adı geçen türü tanımladığını göstermektedir.

"Arroche" Latince "atriplex"ten bozmadır. Latince atriplex, tür adı "Atriplexhortensis" olan otun adıdır. Bilim dilindeyse "Atriplex", örnek türü

(22)

Atriplexhortensis olan bir soyağın adıdır. Latince *atriplex* Yunanca “*atrphaxys*”ten bozmadır (Webster 1993). *Atrphaxys* “al karakıvrışık” (*Atriplexrosea* L. (en.wikipediaAtriplexrosea 2022)) adlı bitkinin adıdır (Liddell-Scott 1940, en.wiktionaryatrphaxys 2022). Sözcüğün kökeni, bilinmeyen eski bir dile dayanmaktadır (en.wiktionaryatrphaxys 2022). Görüldüğü gibi Fransızca “*arroche*” Latince “*atriplex*”ten bozma olmakla birlikte dar anlamda “*Atriplexhortensis*”in değil, “*Atriplexhalimus*”un karşılığıdır; geniş anlamdaysa *Atriplex*soyağından daha değişik bir kapsamı vardır.

Atriplex sözü İngilizceye “*orache*” biçiminde geçmiştir (Webster 1993). “*Orache*”ın anlamı “*Atriplex*”in Latince öz anlamıyla da, bilim dilindeki anlamıyla da örtüşmektedir. Redhouse buna dayanarak kara pazıya *Atriplexhortensis* anlamında yer vermiştir. Daha sonra Meydan Larousse ile Tuğlacı (1971) karapazı biçiminde düzelttikleri bu söze Redhouse’daki anlamıyla yer vermişlerdir. Madran (1984) daha da ileriye giderek karapazı sözünü *Atriplex*soyağının adı olarak da göstermiştir. Biz de bunlara dayanarak “*karakıvrışık*” biçiminde özleştirdiğimiz bu sözü bu anlamlarda kullandık (1986). Kıvrışık Farsçadan bozma pazının halk dilimizdeki karşılığıdır (Derl, Ülker 1986). TDK (Ağakay 2011) ile Dil Derneği (Özel 2018) kara pazı ya da karapazıyı sözlüklerine almamışlardır.

İşçil-Elöve’nin “*arroche*”un karşılıklarından biri olarak sundukları “ıştır” Baytop (1997), Eren (2020) ile TDK’nin sözlüğünde (Ağakay 2011) “*dura kaz ayağı*” (*Chenopodiumbicum*, kent kaz ayağı); Dil Derneği’nin sözlüğü (Özel 2018), Steuerwald (1983) ile Hauenschild’e (1989) dayanan Tietze’de (2016-2020) “*başlı kaz ayağı*” (*Blitumcapitatum*, *Chenopodiumcapitatum*) anlamındadır. İslavca bir alıntı olduğu konusunda görüş birliği vardır (Eren 2020, Süleymanoğlu Yenisoy 1998, Tietze 2016-2020). Eren (2020) ile TDK’ye (Ağakay 2011) göre Bulgarcadan geçmiştir. Dil Derneği’nin sözlüğünde (Özel 2018) Türkçe dışında bir kökene bağlanmamıştır. “İştir” biçiminde de kullanılır (Baytop 1997, Eren 2020, Tietze 2016-2020). Eren’e (2020) göre sözcüğün kaynağı olan Bulgarca “ıştır” yadıkıvrışık (*Amaranthusretroflexus* L., yabancı pazı) anlamındadır.

Kökleşik sözlüklerimize göre “yaban” sözü Farsçadan bozmadır (Ağakay 2011, Özel 2018). Doerfer’e (1963-1975) göre Orta Farsça “*viyâpan*” Türkçeye

(23)

“yapan” biçiminde bozkır anlamında geçip, Farsçaya “yâbân” biçiminde bozkır anlamında dönmüş, oradan da Türkçeye yeniden bozkır anlamında yaban biçiminde dönmüştür. Çağataycayla çağdaş dilcelerde bugünkü anlamında kullanılan yabansa doğrudan doğruya Farsça “biyâbân”dan bozmadır. Eren (2020) bu görüşleri Doerfer’i kaynak göstererek yinelemiştir. Yapan sözü Divan’da Atalay’ca “yebeng” biçiminde okunmuş, “kumlu, bataklık” olarak tanımlanmıştır. Clauson(1972) bu sözü “yapan” biçiminde okumuş, “yapın” da olabileceğini belirtmiş, kapa-, yapış- anlamlarına geldiğini belirttiği Türkçe “yap-“ eylem köküne bağlamış, yaban sözüyle birleştirmemiştir. Divan’da da yap- eylem kökünün bugün kullanılan anlamının yanı sıra eskiden ört-, kapa- anlamlarına da geldiği belirtilmiştir. Tekin (1975) yabanı birincil uzun ünlü bulunduran Türkçe kökten bir söz olarak değerlendirmiştir. Gülensoy(2007) ise Divan’da “sıcak, kuytu yer” anlamında geçen “yava” sözüne bağlamıştır. Tietze (2016-2020) ise Tezcan’a göre yava sözünün “ova” sözünün kaynağı olduğunu yazmıştır.

Ova sözü Eyuboğlu’na (1991) göre “oba”dan bozmadır. Eren (2020) kökenini bilmediğini, ancak obadan bozma olamayacağını yazmıştır. Räsänen (1969), Türkçe dışında bir kökene bağlamamıştır. Doerfer’e göre Kürtçedir (Ülker 2022). Nişanyan’a (2018) göre Farsça “âvâ”dan bozma olup, o da “âbâd”dan bozma olabilir. Gülensoy’a (2007) göre Orta Türkçe “oy” sözünün türevi olan “oya”dan bozmadır.

Bu veriler ışığında sirken sözünün geniş anlamda “arroche”un, dar anlamdaysa “Atriplexhalimus”un karşılığı olduğu kanısına vararak bu söze sözlüğümüzde adı geçen türün karşılığı olarak yer verdik (1986). Osmanlıcada “sermaktesemmümü” adıyla anılan, İşçil-Elöve’nin (1944-1948) “sirgen otu ağulanımı” biçiminde özleştirdikleri, “sirgen ağılanması” biçiminde düzelttiğimiz (Ülker 1986) çörün başlıca etkeni olan “Atriplexlittoralis L.”nin adı geçen türün yeni adı olduğu düşüncesiyle kavrama bu başlık altında yer verdik. Daha sonra “A. littoralis”in ayrı bir tür olduğunu öğrendik. Dolayısıyla bunun düzeltilmesi gerekmektedir. “Atriplexhalimus”undeniz karakıvrışığı anlamına gelen Arapça, İngilizce adlarıyla anlamca örtüşen “Atriplex marina L. (1771)” (en.wikipediaAtriplexlittoralis 2022, powoscience.kew.org) biçiminde bir teriminAtriplexlittoralis anlamında kullanılmış olması, geçmişte bu iki türün adlandırılması konusunda bir karışıklık yaşanmış olduğunu göstermektedir.

(24)

“*Atriplex littoralis*”e, Fransızca adı olan “*arrochedulittoral*”ın çevirisi olan “kıyı sirkeni” denebilir. Sözlüğümüzde sirkenin eşanlamlılarından biri olarak yer verdiğimiz “kıyı karakıvrışığı” ise kıyı sirkeninin eşanlamlısı olacaktır. Bu tür geçmişte yukarıda sözünü ettiğimiz “*A. marina*”nın yanı sıra “*Atriplex maritima* Pall. (1773), “bıçkılı karakıvrışık” (*Atriplex serrata* Huds. (1762), testereli karapazı), “*Chenopodium dethardingianum* E.H.L. Krause (1901), “kıyı kaz ayağı” (*Chenopodium littorale* (L.) Thunb. (1815), “oluklu karakıvrışık” (*Atriplex sulcata* Michx. ex Schult. (1820), oluklu karapazı), “*Schizothecalittoralis* (L.) Fourr. (1869), “tuzla karakıvrışığı (*Atriplex salicina* Pall. (1771), *Atriplex salina* Siev. (1796), tuzla karapazısı) gibi çeşitli adlarla anılmıştır (powoscience.kew.org). Bunların hepsinin sözlüğümüze girmesi gerekmektedir. Avrasya’da yaygın olan bu tür Türkiye bitkiliklerine (herbarium) kütüklenmemiş (Başköse 2022) olmakla birlikte, bu otun İstanbul (plantnet.org/tr) ile Azerbaycan’da (powoscience.kew.org) yetiştiği bildirilmektedir.

Halk dilimizde sirkene sirgen, sirkecen, sirkeyen adları da verilmektedir (Derl, Ülker 1986). Sözcüğün tarama sözlüğüne (1963-1977) göre Ahterî’de geçen biçimi olan sirken otu da sözlüğümüze girmiştir (1986). Sözcük daha sonra TDK’nin Türkçe sözlüğüne “telçe” (*Chenopodium album* L., akpazı, tel pancarı) anlamında girmiş (Ağakay 1988), ancak TDK’nin bu yaklaşımına Dil Derneği katılmayarak sözcüğe tür adı vermeksizin derleme sözlüğündeki tanımlarıyla yer vermeyi günümüze dek sürdürmüştür (Özel 2018). Sirkenin derleme sözlüğündeki tanımları geniş anlamdaki “arroche”a uymaktadır. Sirken sözü Azerbaycan’da “sirkan” biçiminde de kullanılmaktadır (Altaylı 2018). Baytop’a (1997) göre “kaz ayağı” (*Chenopodium*) soyağından bitkilerin ortak adıdır. Azerbaycan genel dilindeyse “karakıvrışık” (*Atriplex*, karapazı) soyağından bitkilerin ortak adıdır (Altaylı 2018). Bu veriler sirken sözünün geniş anlamda solmazgiller çoluğundan ot aşımı (ıspanaksı) yenir otların ortak adı olan “arroche”un karşılığı olduğunu göstermektedir.

Eren (2020) ile Tietze (2016-2020) bu sözün kökenini bilmediklerini yazmışlardır. Gülensoy (2007) ise yadıl anlamına geldiğini varsaydığı “sir” kökünün türevi olabileceğini yazmış, bu kökün kökeni konusunda bilgi vermemiştir. Sirken ağılanması ayözünden (selenium) varsıl topraklarda yetişen sirkenlerin yapraklarının hayvanlarca yenmesiyle oluşmaktadır. Ayözü

(25)

ağılanması önemli bulgularından ikisitivgısalkasınımlarla(tetanik spazm) devinim bozukluklarıdır (NationalResearchCouncil (US) 1983).

“Silk-“ eylem kökü dilimizde “sirk-“ biçiminde de kullanılmaktadır. Ahmet Vefik Paşa, Şemsettin Sami, Redhouse gibi kimi büyük sözlükçüler bu eylem kökünün özgün biçiminin sirk- olduğunu yazmışlardır. Bu doğru değildir. Sözcük Divan’da silk- biçiminde geçmektedir; ancak sirk- biçimi de vardır; günümüzde de kullanılmaktadır.

Sirken sözünün sirk- eylem kökünün türevi olabileceğini, “silkinmeye yol açan” anlamına geliyor olabileceğini düşünüyoruz. Bu sav sirken ağılanması “Atriplexlittoralis”e bağlı olduğu, bu türünse ülkemizde pek bilinmediği, dolayısıyla sirken sözünün ayözü ağılanmasına dayalı bir ad olamayacağı ileri sürülerek eleştirilebilir. Sirken ağılanması başka sirken (arroche) türlerince de oluşturulabildiği anlaşılmıştır (Dorland 2020). Dolayısıyla adlandırmanın kaynağı olabileceğini savladığımız ağılanmaya ülkemizde solmazgiller çoluğundan başka türler de yol açıyor olmalıdır.

Ayözü ağılanması bir başka önemli bulgusu soluğun sarmısak gibi kokmasıdır (NationalResearchCouncil (US) 1983). Dolayısıyla sirken sözü “sirke” sözünün türevi de olabilir. Sarmısak anlamına gelen “sir” ile de karşılaştırılabilir. Bütün kaynakların Farsça olduğunu belirttikleri bu söze yadılsarmısak anlamına geldiğini belirttiği “sirmo” başlığı altında yer veren Gülensoy (2007), bu anlamdaki sirin kökeni konusuna da açıklık getirmemiştir. Bu sözün Necip’in Yeni Uygur Türkçesi sözlüğünün Türkçe çevirisinde sarmısak anlamında geçtiği yolunda verdiği bilgiyi, adı geçen kaynaktan bulamadık. Üzerliğin de keskin bir kokusu olduğu gibi ağılanması titremeye yol açar. Ayrıca her iki otun da kurtdöken etkisi vardır. Sirken sözü döken anlamında da olabilir.

Kökleşik sözlüklerimiz bir kamık terimi olan sirkeyle bit yumurtası anlamına gelen sirkeyi ayrı başlıklarda ele almaktadırlar (Ağakay 2011, Özel 2018). Kamıksal sirkenin dilimizdeki varlığını Uygur örülerine (Caferoğlu 1968), bit yumurtası anlamındakiniyseKarahanlı Dönemi’ne (Div) dek izleyebiliyoruz. Kökleşik sözlüklerimize göre kamıksal sirke Farsça bir alıntıdır (Ağakay 2011, Özel 2018); ancak ünlü uzmanlar bu konuda daha sakıntılıdır. Sözcüğün yanına bir soru imi koyan Clauson (1972) Farsça olabileceğini belirtmiş, Räsänen (1969) ise sözcüğü Türkçe dışında bir kökene bağlamamıştır.

(26)

Gülensoy’a (2007) göre Moğolca “sereke”den bozmadır. Räsänen (1969) bit yumurtası anlamına gelen sirkeyi Moğolcada “kızıl bit” anlamına gelen “sirke”, Tunguzcada “pire” anlamına gelen “sura”, Mordvincede “bit yumurtası” anlamına gelen “şarko”, Çirmişçede yine “bit yumurtası” anlamına gelen “şargena” sözleriyle birleştirmiştir. Bundan, Ural-Altay dillerinde yer alan ortak bir sözcük olduğu sonucu çıkmaktadır. Gülensoy (2007) ise bu anlamdaki Türkçe sirkeyi yine Moğolca bir alıntı olarak değerlendirmiştir.

Sirke üzerine 1996 yılında yazdığımız bir yazıda bir kamık terimi olan sirke sözünü bir Farsça alıntı olarak gören yaklaşımları sakıntıyla karşıladığımızı, sirkenin bitlere karşı kullanılan bir öge olmasına dayanarak sözcüğün iki anlamı arasında bir bağıntı olabileceğini düşündüğümüzü belirtmiştik.

Ağakay MA. Türkçe sözlük. 8. bası. TDK. Ankara, 1988.

Ağakay MA. Türkçe sözlük. 11. bası. TDK. Ankara, 2011.

Ahterî Mustafa Efendi. Ahterî-i kebir. Haz. Kırkkılıç HA, Sancak Y. TDK. Ankara, 2009.

Altaylı S. Azerbaycan Türkçesi sözlüğü. TDK. Ankara, 2018.

Başköse İ, Yaprak AE. Herbarium kayıtları kullanılarak Türkiye’de yayılış gösteren Atriplex tür ve türaltı taksonlarının dağılımlarının güncellenmesi. HerbariumTurcicum 2022; 1: 45-55.

Baytop T. Türkçe bitki adları sözlüğü. 2. bası. TDK. Ankara, 1997.

Bedevian AK. Illustrated polyglottic dictionary of plant names. Argus and Papazian Presses. Cairo, 1936.

Caferoğlu A. Eski Uygur Türkçesi sözlüğü. TDK. İstanbul, 1968.

Clauson G. An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish. University Press. Oxford, 1972.

Türkiye’de halk ağzından derleme sözlüğü. TDK. Ankara, 1963-1982.

Divanülügat-it Türk dizini. TDK. Ankara, 1972.

Doerfer G. Türkische und mongolische Elemente im neupersischen. Franz Steiner Verlag GMBH. Wiesbaden, 1963-1975.

(27)

Dorland's illustrated medical dictionary. 33rd ed. Elsevier. Philadelphia, 2020.

Eren H. Eren Türk dilinin etimolojik sözlüğü. Haz. Akalın ŞH. TDK. Ankara, 2020.

Fraşerî ŞS. Kamus-ı Türkî. Haz. Yavuzarslan P. TDK. Ankara, 2010.

Gülensoy T. Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü. TDK. Ankara, 2007.

İşçil Şİ, Elöve AU. Türkçe hekimlik terimleri üzerine bir deneme. TDK. Bursa, 1944-1948.

<https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/arroche/5460> .

Liddell HG, Scott R. A Greek-English lexicon, atraphraxys. Clarendon Press. Oxford, 1940. <https://www.perseus.tufts.edu/> .

Lûgat-ı tıb. Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye. İstanbul, 1900.

Madran N. Büyük tarım sözlüğü. Hacettepe Taş Kitapçılık Ltd Şti. Ankara, 1984.

Meydan Larousse büyük lugat ve ansiklopedi. Sabah. İstanbul, 1992-2000.

Selenium in nutrition. Revised ed. National Research Council (US) Subcommittee on Selenium. National Academies Press (US). Washington (DC), 1983.

Necip EN. Yeni Uygur Türkçesi sözlüğü. Çev. Kurban İ. TDK. Ankara, 1995.

Nişanyan S. Nişanyan sözlük. Liber Plus. İstanbul, 2018.

Orta öğretim terimleri kılavuzu. TDK. Ankara, 1963.

Özel S, Yaşayan S, Özdemir K, Küçükaras H, Çakmakoğlu G. Türkçe sözlük. 4. bası. Dil Derneği. Ankara, 2018.

<https://identify.plantnet.org/tr/the-plant-list/species/Atriplex%20littoralis%20L./data> .

Atriplex littoralis L. Royal Botanic Gardens Kew. Plants of the world online. <https://powo.science.kew.org/taxon/urn:lsid:ipni.org:names:308388-2> .

(28)

Räsänen M. Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türkssprachen. Lexica Societatis Fenno-Ugricae. Helsinki, 1969.

Redhouse. Türkçe/Osmanlıca-İngilizce sözlük. 17. bası. Sev. İstanbul, 1999.

Steuerwald K. Türkçe-Almanca sözlük. ABC. İstanbul, 1983.

Süleymanoğlu Yenisoy H. Tarih boyunca Slav-Türk dil ilişkileri. TDK. Ankara, 1998.

XIII. yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle yazılmış kitaplardan toplanan tanıklarıyla tarama sözlüğü. TDK. Ankara, 1963-1977.

Tekin T. Ana Türkçede aslı uzun ünlüler. HÜ. Ankara, 1975.

Tietze A. Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati. TÜBA. Ankara, 2016-2020.

Tuğlacı P. Okyanus 20. yy. ansiklopedik Türkçe sözlük. Pars. İstanbul, 1971.

Ülker S. Ülker tıp terimleri sözlüğü. İnkılâp. İstanbul, 1986.

Ülker S. Türk dirgerlik dilinde sirke. Dirgerin Sesi 1996; 6: 27-30.

Ülker S. Doerfer ile yazışmalar. Yeniden Türk Dili Dergisi Ocak-Şubat 2022; 5 (26): 12-21.

Ahmet Vefik Paşa. Lehce-i Osmanî. Haz. Toparlı R. TDK. Ankara, 2000.

Webster's third new international dictionary of the English language unabridged. Könnemann. Cologne, 1993.

<https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Amaranthaceae&oldid=1137312938> , 4 February 2023.

https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Atriplex_littoralis&oldid=1108601587 , 5 September 2022.

https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Atriplex_rosea&oldid=1094179124 , 21 June 2022.

<https://en.wiktionary.org/w/index.php?title=atraxys&oldid=69907145>” , 22 November 2022.

NÂZIM HİKMET ŞİİRİNİ NASIL YAPILANDIRDI?**NURAY GÖK AKSAMAZ**

20. yüzyılın Mayakovski, Lorca, Brecht, Neruda, Aragon gibi yenilikçi, çağdaş şairleri arasında yer alan Nâzım Hikmet'in yeni ve güçlü bir şiiri yapılandırma süreci nasıl işlemiştir? Nâzım Hikmet, şiirde devrim yapmayı nasıl başarmıştır? Şiirinin büyük gücünün kaynakları nelerdir, nerededir?

Nâzım Hikmet, daha yolun başındayken "Ben hem bir tek insana hem milyonlara seslenen şiirler yazmak istiyorum. Bireyselden toplumsala, ulusaldan evrensele bir evrim çizgisinde..." der. Nâzım'ın 1913-1922 yılları arasında yazdığı ilk şiirler, öykü ya da masal çizgisinde ve eski biçimlidir. Yurt sevgisi, aşk ve doğa temalarını romantizm ve hüznle işler. 1921'de Anadolu'ya geçtikten ve ardından Moskova'ya gittikten sonra dünya görüşüyle birlikte şiir anlayışı da değişir. Tarihe üretim, mülkiyet ve sınıf ilişkileri açısından bakmaya başlar. "Sanat yalnızca estetik değil, ideolojik bir işlev de yüklenmeli, eskiye bağlı olmaktan kurtulmalı," diye düşünür. Diyalektik Materyalizm (Eytişimsel Maddecilik ya da Eytişimsel Özdekçilik) ve Rus fütüristlerinin etkisiyle şairane olandan kurtulmak ister. Şiirlerinin içeriği ve biçimi köklü bir değişikliğe uğrar. Bilindiği gibi fütüristler (gelecekçiler), gerçeği yeniden kurmak amacıyla, sözlüğü, sözdizimini ve ölçüyü yıktılar. Mayakovski gibi Nâzım'ın şiirlerinde de geleceğe yönelik seslenişler var. Bu seslenişlerde hep umut var, daha güzel bir geleceğin büyük insanlık için umudu var. Lirikizm ile eleştiriye birleştirmek ve şiire politik dilin sokulması Mayakovski'nin şiiriyle Nâzım'ın şiirinin ortak özellikleri. Fütürist bir bakış açısı geçmişteki değerleri ve gelenekleri bütünüyle reddederek gelecek günlerin tasarlanması bağlamında yansıyor, şiirleri ve yazılarına. Tasarım, hemen her sanatın temelinde yatan bir olgu olmakla beraber Nâzım'ın şiirinde tasarımı, imgelerle düşünüş olarak değil, çağının gerçeklerini kavrayarak büyük insanlık için adalet ve özgürlük temelinde bir gelecek tasarımı olarak görünüyor. Böylece Nâzım evrensele, büyük şair olmaya yürüyor, süreçte.

1922'de yayımlanan *Meşin Kaplı Kitap* adlı şiiri, içerik açısından yenidir. "Sanat, geleceğin kurulmasına katkıda bulunmalı" diye düşünür (Konuşmalar, 1992). *Açların Gözbebekleri* adlı şiiri hem içerik hem de biçim açısından yenidir. Ardından özgür koşuğa yaklaşan, ölçü ile uyağı tamamen bırakmayan, sesli, coşkulu, ahenkli ve hareketli şiirler yazar: *Orkestra*, *Piyer Loti*, *Rodos Heykeli*, *Gövdemdeki Kurt*, *Makinalaşmak*, *Ayağa Kalkın Efendiler...* Her toplumsal değişimin edebiyatın yapısında da değişiklikler gerektirdiğini düşünür. İlk kitabı *Güneşi İçenlerin Türküsü*, 1928'de Bakü'de yayımlanır. (*Putları Yıkıyoruz* başlığı altında 1929'da Resimli Ay'da yazdığı yazılar ise edebiyatta bir eski-yeni kavgasını da başlatır.) 1929'da 835 Satır ve *Jokond ile Si-Ya-U*, 1930'da *Varan 3*, ardından

1+1=Bir (Bu kitapta 4 şiir Nâzım Hikmet'in, 3 şiir ise Nail V.'nin) ve 1932'de *Gece Gelen Telgraf* yayımlanır. Aşklarını, yaşamındaki değişimleri de şiirine yansıtır. Sözelimi, ayrıldığı Nüzhet Hanım'a "Mavi Gözlü Dev" olarak seslenir. 1932'de *Benerci Kendini Niçin Öldürdü, TarantaBabu'ya Mektuplar ve Portreler* adlı yapıtları, 1936'da *Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedrettin Destanı* yayımlanır.

Nâzım'ın şiirlerine diyalektik felsefe olgun biçimiyle 1938'de tutuklanışından sonra yansır. Felsefesini ve politikasını geliştirirken sanatın halka bir yararı olması gerektiğini düşünerek halkın diliyle kendi dilini kaynaştırır. Gelişmeyi karşıtların birliği ve mücadelesi olarak ele alan diyalektik anlayış uyarınca sanatın geliştirilmesine çalışırken "Biz diyalektik materyalist realist sanatkârlar hayatın, insan ruhunun her cephesini ele almalıyız" der. "1939 İstanbul Tevkifnamesi" notuyla Piraye'ye şöyle seslenir: "Sevgilim, / bu ayak sesleri, bu katliamda / hürriyetimi, ekmeğimi ve seni kaybettiğim oldu, / fakat açlığın, karanlığın ve çığlıkların içinden / güneşli elleriyle kapımızı çalacak olan/gelecek günlere güvenimi kaybetmedim hiçbir zaman..." Hayatın içinde değişmeyi ustalıkla ifade ederek bireyin temel gereksinimleri olan ekme, sevgi ve özgürlüğe, değişmeyen arayış ve özelemlere, geleceğe duyulan güvene işaret ettiği görülür, Nâzım'ın. 1939'da *Memleketimden İnsan Manzaraları* adını vereceği yapıta hapis hâlinde başlar. 1941'de "Dört Hapishaneden" (İstanbul, Ankara, Çankırı, Bursa) adlı yapıtını ve *Kuvâyı Milliye'yi* tamamlar. *Kuvâyı Milliye Destanında* Nurettin Eşfak der ki: "...gelecek günler için/ gökten ayet inmedi bize / Onu biz, kendimiz / vaadettik kendimize..." (8. Bap, 1992). Nâzım, 1941'de *Sanatta Muhteva* başlıklı yazısında, "Hakiki sanat, hayat hakkında yanlış fikirler vermeyen sanattır," der. 1945'te Bursa Cezaevinde Piraye'ye yazdığı bir mektupta şöyle yazar: "...Şimdi Piraye'ye Rubailer adıyla yeni bir kitaba başladım. 40 tane kadar rubai olacak. Senin aşkına güvenerek şimdiye kadar gerek şark gerekse garp edebiyatında yapılmamış bir şeye, yani rubailerle Diyalektik Materyalizmi vermeye çalışacağım..." (Nâzım ile Piraye, 1992). 10. rubaide der ki: "Gözlerin, sevgilim gözlerin toprak olacak yarın / bal başka petekleri doldurmaya devam edecek." 1948 yılında ise *Senadlı* şiirinde, Münevver Hanım'a şöyle seslenir: "Sen esirliğim ve hürriyetimsin, / çıplak bir yaz gecesi gibi yanan etimsin, /sen memleketimsin. // Sen elâ gözlerinde yeşil hareler, / sen büyük, güzel ve muzaffer/ ve ulaşıldıkça ulaşılmaz olan hasretimsin..." Ne yazık ki *Saat 21-22 Şiirleri* 1965'te, *Dört Hapishaneden, Rubailer ve Memleketimden İnsan Manzaraları* ise 1966'da yayımlanabilir.

Nâzım, *Barış Uğrundaki Mücadelede Şairin Rolü* (1951) başlıklı konuşmasında der ki; "Mücadeleci şair insanlığın geleceğine inanır ve bundan dolayı korkunç denemelerden geçse de yazılarında ümitsizlik asla sezilmez." (1937-1962, Yazılar, 1992.) Bir konuşmasında ise "Şair oldum olalı, güzel sanatlardan beklediğim, istediğim şey, halka hizmetleri, halkı güzel günlere

(31)

çağrılarınıdır...Sanat telâkkimde değişmeyen şey işte budur. Geri yanı boyuna değişti, değişiyor, değişecek,” der. (Ekber Babayev’in derleyip düzenlediği konuşma, 14.11.1965.) Nâzım, zulme başkaldırının, adalete yapılan çağrılarının yanı sıra insan sıcaklığını, yaşam sevgisini deruhsallığıyla şiirine taşır. Sözelimi, “Yaşamak: ümitli bir iştir, sevgilim, / yaşamak: seni sevmek gibi ciddi bir iştir,” der. Öte yandan, şiirlerinden buram buram memleket hasreti tüter. *Vasiyet*(1953) adlı şiirinde: “Anadolu’da bir köy mezarlığına gömün beni/ ve de uyarına gelirse, / tepemde bir de çınar olursa / taş maş da istemez hani...” Sovyetler Birliği ve yabancı ülkelerde kaleme aldığı yeni şiirlerinde bağımsızlık ve barışı öne çıkarır (1952-1958). *Japon Balıkçısı*(1956) adlı şiiri karamsar görünse de bugün dünyada öne çıkan, tartışılan riskler bağlamında geçerli bir çağrıdır, insanlığa: “...Bu gemi bir kara tabut. / Badem gözlüm, beni unut. / Çürük yumurtadan çürük, / benden yapacağın çocuk. // Bu gemi bir kara tabut. / Bu deniz bir ölü deniz. / İnsanlar ey, nerdesiniz? / Nerdesiniz?” Şiirin; çağdaş toplumun en devrimci ilkelerinden biri olduğunu söyleyen Nâzım, son şiirlerinde (1959-1963) savaşa karşı barışı, ölüme karşı yaşamı savunurken emperyalizmin sömürü ve baskısına karşı mücadeleye çağırır. Sözelimi *Afrika Niyazalant Sömürgesi*(1962) adlı şiirinde: “...bizde de bize bağlı / duvar diplerinde esir kalıp kalmamak.” der. Ulusalla evrenseli birlikte işler. Şiirin insanın ruhunu ve insandaki temel değişimleri öğrenmenin en etkin bir aracı olduğunu da söyler (Konuşmalar, 1992). 1951’den sonra Moskova’da bir sığınmacı olarak yaşayan Nâzım, Sovyet yurttaşlığına ancak 1962’de geçebilir. 1963’te Vera’ya yazdığı şiirinde: “Gelsene dedi bana / Kalsana dedi bana/ Gülsene dedi bana/ Ölsene dedi bana// Geldim/ Kaldım/ Güldüm/ Öldüm” demesi düşündürücüdür.

Nâzım, şiirinde içeriği hem kendi yaşamı hem de tanıdığı olduğu tarihsel süreçle etkileşim içinde coşkuyla yapılandırmıştır. Şiirinin kana hızlı karışan etkisi; her insanın kalbine giden bir dil yapılandırması nedeniyledir. Türler arasında sınır tanımadan, şiirin bütün olanaklarından yararlanarak, açık ve doğrudan bir dile yaslanarak dilin söyleyiş gücünü artırmış, ritmik bir şiir dili yapılandırmıştır. Memleket hasretiyle sevdalarını, hayatıyla sanatını bütünleştirmiştir. Birey üzerinden toplumsal gerçekliğe işaret ederken dünya görüşünü ve sanat anlayışını aynı potada ruhsallıkla eritmeyi başarmıştır. Toplumsal diyalektiği ve doğanın diyalektiğini şiirine yansıtır kendiylektik maddeci gerçekçi anlayışla lirizmi buluşturmuştur. Nâzım’ın şiirinde düşüncesini, yaşamını, sevdalarını ve mücadelesini tarihsel süreçte etkin olan bir düşünce sistemiyle bütünleşmiş olarak buluyoruz. Nâzım’ın olumsuz koşullarda sürdürmek zorunda kaldığı yaşam, bir yandan insanlık için güzel bir geleceğe ve barışa olan inancını ve umudunu diri tutarken bir yandan da şiirini gerçek ve canlı kılmıştır.

Nâzım’ın şiirinin gücü; hayatı ve insanlığın sürüp giden sorunlarını iyi kavrayışından, çağdaş olanı sürekli izlemesinden, şiirini çağdaş olanın içinde geleceğe yönelerek

yapılandırmasından, yeni deneyimlere ve değişimlere açık olmasından geliyor. Nâzım'ın şiirinin gücü, dünyanın değiştirilmesi anlamına gelen büyük politikaya katkıda bulunmak zorunda olduğunu kabul edip insanlığın geleceğine inanışından geliyor. Nâzım'ın şiirinin ruhsal etkisi; gerçekçi ve coşkun kişiliğinden, insana ve doğaya yakınlığından, halka olan sevgisindengeliyor. Nâzım'ın şiiriyle açığa çıkan güç, yaşam sevincimizi ve mücadele gücümüzü besleyen, bireyselliği ve toplumsallığıyla evrene karışıp karşıtlıklar içinde senteze (bireşime) varmanın sürekliliğini yansıtan diyalektik anlayışın gücüdür. Nâzım, *Davet*'inde basit ve kolay akılda kalacak bir benzetmeyle, tarihsel sürekliliği olan karşıtlıklarda yansıtacak biçimde "Yaşamak/ Bir ağaç gibi tek ve hür/ Ve bir orman gibi kardeşçesine" der. İşte bu bizim hasretimiz, bu insanlığın değişmeyen hasretidir, insanlığın sürekli olarak özgürlük ve barış arayışıdır. Nâzım Hikmet'in şiirlerini her okuyuşumuzda insanca yaşamı ve üretimi sürdürebilmek için tarihsel gelişmelerin içinde karşıtların birliği ve savaşımını dikkate alarak irademize, ruhumuza, haklarımıza, özgürlüğümüze ve dünyadaki geleceğimize sahip çıkmak gerektiğini yeniden ve yeniden algılıyoruz.

Önerilen Okumalar:

Zühtü Bayar. (1973), Nâzım Hikmet Üzerine, Tel Yayınları, İstanbul.

Nâzım Hikmet. (1976), Kerem Gibi, Özgün Yayın, İstanbul.

Kemal Sülker. (1980), Nâzım Hikmet'in Bilinmeyen İki Şiir Defteri, Yazko, İstanbul.

Nâzım Hikmet. (1987), Memleketimden İnsan Manzaraları, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

Asım Bezirci. (1995), Nâzım Hikmet, Evrensel Basım Yayın, İstanbul.

Emin Karaca. (1999), Nâzım Hikmet'in Aşkları Destek Yayınevi, İstanbul.

Nâzım Hikmet. (1988-1992), Toplu Yapıtları: 26 Kitap, Adam Yayınları, İstanbul.

Ekber Babayev. (2002), Nâzım Hikmet Yaşamı ve Yapıtları, Çev. Ataol Behramoğlu, İnkılap Kitabevi, İstanbul

(33)

“KARALAMA DEFTERİ”nden/1

Eray Canberk

Yıllardan beri ve özellikle de sözcükler konusunda ilgimi ya da dikkatimi çekenleri “Karalamalar” diye adlandırdığım bir deftere, biraz da çalakalem kaydedirim. Bu işi yaparken de sık sık sözlüklere baş vururum: Türkçe, Osmanlıca-Türkçe (ya da tersi), Fransızca-Türkçe (ya da tersi), Lâtinçe-Türkçe sözlükler; deyimler, atasözleri, çağrışımlar, kökenbilim, eş ve karşıt anlamlılar sözlükleri. Eski yazı matbaa harflerini az çok okuyabildiğim için dededen ve babadan kalma ya da sahaflardan edinme Şemseddin Sami ve DikranKelekyan sözlükleri de işime yarar. Şimdilerde “Karalamalar”ı, deyim yerindeyse temize çekmeye başladım da...

“KIRK” KONUSUNDA

“Kırk” ile ilgili ya da içinde “kırk” geçen sözleri çocukluğumdan beri duyarım. Belleğimi yokladım, sözlüklere de göz attım; bildiklerim ve bulabildiklerim:

Yeni doğan çocuklar söz konusu olduğunda “kırkı çıktı/kırkı çıkmadı” derlerdi büyükler. Özellikle ailenin yaşlı kadınları titizlikle dururlardı bunun üstünde. Çocuk da, anne de doğumdan sonra kırk gün geçmeden evden dışarı çıkartılmaz, ev dışından kimselerle ilişkilerine “ne olur ne olmaz diye” dikkat edilirdi. Allah korusun, nazara gelebilirler ya da hastalık kapabilirlermiş! Çocuk kırk günlük olduktan sonra da “kırkı çıktı” denirdi. Kutlama ve çocuğun geleceğinin hayırlı olması dileği niyetine mevlit de okutulurdu. İşin ilginç yanı ölüm söz konusu olduğunda ölenin toprağa verildiğinin kırkıncı ya da elli ikinci günü de mevlit okutulurdu. Bir başka deyişle hayatın başlangıcında ve bitişinde ilk kırk günü önemseme bir gelenektir.

Bu “kırkı çıkmadan” konusunda kendimle ilgili bir olguya değinmeden geçemeyeceğim.İstanbul’da dünyaya geldiğim sırada babam görevli olarak Ankara’daymış. Annem, daha kırkım çıkmadan ve bütün engellemelere karşılık beni aldığı gibi doğru Ankara’ya, babamın yanına götürmüş!Neyse ki bir terslik yaşanmamış. Gerçi, yetişip bilinçlendiğimde “cumhuriyet” ideolojisini benimsemiş olmam bazı kimselere göre terslik sayılabilir diye düşündüğüm de olur bazı kez!(“İdeoloji” sözcüğüne Türkçe karşılık olarak “düşüngü” ve “düşünyayı” sözcükleri önerilmiş. Osmanlıca “fikriyat/fikriyyat” denmiş. “İdeology”dan bozma “ideolocya” diyenler de var. Türetilen Türkçe karşılıklara “uydurmaca” diyenlerin kulakları çınlasın!)

“Kırkları karışmak” ile “kırklara karışmak”ı birbirine karıştırmamayı öğrendiğimde yaşça büyümüşüm oldukça. Aynı kırk gün içinde doğanlara “kırkları karıştı” denirmiş. “Kırklara karışmak” ise “artık ortada görünmemek” ya da “kayıplara karışmak” anlamında kullanılırdı ama bence işin içinde biraz da “sırta kadem basmak” anlamı vardır.

(34)

Serüvenleri masal gibi de anlatılan “Kırk haramiler”in aslında gerçek ya da yaşadığımız dünyada ve daha “modern” bir anlayışla varlıklarını sürdürdükleri cümle âlemce bilinen bir şey.

Olmadık şeyin bir arada olmasına “kırk ambar” denir. “Kırk ambar” denince, bir süre öğrencisi de olduğum Cemil Meriç’in *Kırk Ambar* adlı kitabını anmamak olmaz.

Kitap dedim de aklıma geldi; Can Yayınları’nın “Kırk Merak” başlıklı dizisi hâlâ sürüyor mu acaba?

“Birçok aldatıcı diller dökmek, bahaneler öne sürmek” diye açıklanan “Kırk dereden su getirmek” in en uygun örneklerini günümüz siyasetçilerinin söylemlerinde bulabiliyoruz.

“Kırk kapının ipini çekmek” de nedense bana Nasreddin Hoca’nın çok gezenti olan eşini anımsatır. Hoca, evde kalmaktan daha çok komşu komşu gezen eşi için “Belki bize de uğrar!” demiş.

“Kırkından sonra saz çalmak” deyimi, ticarete atılma heveslisi memur ve işçi emeklileri için söylenmiş olsa gerek. Çoğunun bu hevesinin emekli ikramiyesinin çarçur edilmesiyle sonuçlandığını yakın çevremdeki örneklerden bilirim... “Kırkından sonra azmak” deyiminde ise iş değişiyor. Kırkından sonra azmak, kırkından sonra saz çalmaya benzemiyor. Kırkından sonra azanları neyin pakladığını öğrenmek içinse bu deyim devamını getirmek yeter: “Kırkından sonra azanları teneşir paklar!”... Burada, halk deyişlerini kullanmakta usta olan Hüseyin Rahmi’nin romanlarını, hikâyelerini anımsadım nedense.

“Kırk yaşında kılıklı dana, yeni gelmiş meydana” sözünü çocukluğumda çok işitmişimdir ama ilgili kaynaklarda bulamadım. Bu söz ancak ileri yaşlarda kendine gelenler ya da dünyayı fark edenler için söylenirdi.

“Kırk tarakta bezi olmak” ise gerekli gereksiz birçok işle ya da birçok kimseyle ilişkisi olanlar için söylenir. Bu söz bana “Her işe burnunu sokmak” ya da “Hangi kapıyı çalsan ardından çıkmak” deyimlerini anımsatır nedense. Biraz da “meraklı turşucu” kimselere uygun düşer gibime geliyor.

“Kırkayak” ürküntü veren bir böcektir ama ne zaman söylense Lorel-Hardi ikilisi aklıma gelir ve gülümsemekten kendimi alamam... Lorel “Otuz dokuz kere tik, bir kere tak, nedir bil?” diye sorar Hardi’ye. Hardi düşünür düşünür cevabı bulamaz. Lorel “Bir ayağı kırıldığı için tahtadan takma bir ayağı olan kırkayak!” diye yanıt verir!

Masalın sonunda birbirine kavuşan sevgililer için “kırk gün kırk gece” düğün yapılmaz mı?

(35)

Enflasyon ortamında “bir kahvenin kırk yıl hatırı vardır” deyimini biraz değiştirip, daha doğrusu zamlayarakve “bir kahvenin seksen yıl hatırı vardır” demek zemine ve zamana daha uygun düşer.

“Kırk yıllık Kâni, olur mu Yani?” deyiminde “ötekileştirme” söz konusu edilebilir. Bu olumsuzluğu gidermek için bu kırk yıllık sözdeki özel adlar yerine uygun sıfatlar konabilir. Seyrek ya da arada bir yapılan işler için “kırk yılın başı” ve “kırk yılda bir” deyimlerini kullanırız. Yerine göre bir yakınma ya da bir serzeniş de vardır bu deyimlerde. Bu deyimler bana, başka bir anlamda kullanılsa da “Kırk gün günahkâr, bir gün tövbekâr” deyişini çağırırdı.

“Kırk sual/soru” biktırıcı, uzayıp giden sorular/sorgulamalar için söylenir. Hiç akla gelmeyen bir konuyu ya da beklenmedik bir olayı “kırk yıl düşünsem aklıma gelmezdi” diye belirtiriz.

“Kırk kilit otu” şifalı bitkilerden biriymiş. İlgili kaynaklara bakıldığında gerçekten de kırk derde ya da kötü alışkanlıklara karşı iyi geldiği, sağaltıcı olduğu anlaşılıyor... “Kırk ambar balığı” ise bir balık cinsiymiş ve “vatoz” için kullanılırmış...

“Kırk hırsız bir çıplağı soyamamış”daki söyleyiş ve çelişki dikkat çekicidir. “Çıplak” zaten “soyulamaz” der geçebiliriz ama günümüzde hiç de öyle olmadığı ortada.

“Kırk yıl kıran olmuş, eceli gelen ölmüş” ya da “Kırk yılda bir ölen olur, eceli gelen ölür” sözleri kadere, yazgıya inanç konusuna giriyor.

“Kırklamak” yıkanmak/yıkanmakla ilgili. Özellikle küçük çocukların yıkanması bitince “iyilik, sağlık suları olsun” diyerek başından aşağı bir iki tas su dökülmesine “kırklamak” dendiğini anımsıyorum. Bu deyiş çamaşır yıkama için de kullanılırdı. Yeri gelmişken; “kırklama” ile “kıtlama”yı da birbirine karıştırmamak gerekir. “Kıtlama”, kesme şekerin/kelle şekerin küçük parçalar halinde ağıza alınarak çay içilmesine denir.

Masallarda, halk hikâyelerinde “kırkinci oda” ya da “kırkinci kapı” sonuca ya da amaca ulaşmanın, büyüünün bozulmasının, feraha kavuşmanın mekânıdır çoğu kez. Bunun tersi de olabilir; “kırkinci oda” ya da “kırkinci” kapı tekinsizdir ve açanın başı derde girebilir ya da olumsuzlukla karşılaşılabilir. En iyisi Murathan Mungan’ın *Kırk Oda* (2014) adlı kitabını okumalı. Cahit Sıtkı’nın “Kırkinci Oda” şiirini de unutmamak gerek. Aynı başlıklı pek çok başka şiir de varmış.

(36)

“Kırkikindi yağmurları” diye yaz başı ya da kış başı, özellikle ikindi üzeri yağıp geçen yağmurlara denirmiş. “Kırk İkinci Yağmurları” Necati Cumalı’nın bir şiirinin adı.

“Kırk katır mı, kırk satır mı?” cezası ürkütücü bir cezadır. Masallarda, akla gelmedik kötülükler yapanlar sonunda böyle cezalandırılır ve dinleyenlerin yüreği soğur ama kimsenin kötülük yapmadığı ve böyle bir cezaya çarptırılmadığı bir dünya olsa daha iyi olmaz mı?

Geviş getiren hayvanların üçüncü midesine “kırk bayır” denir. “Kırağaç” Manisa ilinin bir ilçesi diye bilinir ama aynı zamanda bir kavun cinsinin de adıdır. İstanbul Saraçhane’de “Kırkçeşmeler” semti, Konya/Kulu’da “Kırkkuyu” köyü olduğunu biliyorum.

Kaynaklardan anlaşıldığına göre “kırk” çok eski dönemlerden, Babil’den beri var. Türk, Orta Asya mitolojilerinde ve İslâm inancında kutsal sayılmış. Fransa’da Richelieu tarafından 1635’te kurulan Académie Française/Fransız Akademisi de 40 üyeden oluşuyormuş. Bizim edebiyatımızda, 1940 yılına gönderme yapılarak bir yanda “Garipçiler”in, öte yanda toplumcu gerçekçilerin oluşturduğu “40 kuşağı” diye adlandırılan şairler toplulukları vardır. 60 Kuşağı şairlerinin çoğunluğu da 40’lıdır, bir başka deyişle 1940’lı yıllarda dünyaya gelmişlerdir. Füruzan’ın *47’liler* adlı romanı ve bir övgü sözü olan “41,5 kere maşallah” da “kırk”tan sayılır.

Yazıyı noktalamadan önce, pek iyi anımsayamadığım bir anımdan söz edip etmemekte ikirciklendim ama yazmadan da edemedim. Yüksek Öğretmen Okulu’ndaki öğrencilik yıllarımda Trakyalı arkadaşlarımızın kendi aralarında kullandıkları bir söz vardı: “Kırk altılı!”... Bu sözü; zor anlayanlar, söyleneni kolay kavrayamayanlar için kullanırlardı. Sözün nedenin de şöyle açıklamışlardı: “1946 yılında bir kıtlık yaşanmış Trakya yöresinde. Bu yıl doğan çocuklar bu nedenle yeterli beslenemedikleri için zihinsen gelişimleri de yetersiz kalmış!” Bilmem doğru, bilmem yanlış; yılını 1946 yılı diye anımsıyorum. Söz, yörede yaygın olarak mı kullanılırdı, yoksa bir öğrenci jargonu muydu, onu da bilmiyorum!

“Kırk” konulu bu yazıda eksikler ya da yanlışlar elbette olabilir. Bunun özrü için kırk dereden su getirmenin yersiz olacağını düşünüyorum.

HAZİRAN, HAZANDIR BİZİM İÇİN...

Köy Enstitüleri'nden yetişen son şair, eğitimci, yazar, TÖS kurucusu

Mehmet Başaran'ı aramızdan ayrılışının 8. Yıl dönümünde saygıyla anıyoruz.

'*Ölümler kapısı*'ndan, **Orhan Kemal**'le girilir, **Başaran**'la çıkılır. Bunu kim demişti, bilmiyorum. Yoksa ben mi dedim? Kendi dediklerimi, başkasının dedikleriyle karıştırıyorum da kendi sözümü de tırnaklıyorum, alıntıdır, diye.

Ne de olsa "*Haziranda ölmek zordur*" **Hasan Hüseyin** dedikçe. **Nazım Hikmet'i, Orhan Kemal'i, Ahmed Arifi, Ahmet Haşim'i, Ahmet Muhip Dranas'ı, Hasan İzzettin Dinomo'yu, Cemil Meriç'i, Cahit Külebi, Cahit Irgat, Maksim Gorki, Cengiz Aytmatov- Charles Dickens** gibi yirmiden fazla büyük şair ve yazar, hep zoru seçmiş. 8 yıl önce, Haziran, 'ölüm kapısını' **Başaran**'la kapattı, dedim. Çünkü Türkiye şiirin büyük ustalarından Başaran'ı da 27 Haziran 2015'te sonsuzluğa uğurladı.

Şair ve yazar **Mehmet Başaran**, 1926'da Kırklareli'nin Lüleburgaz ilçesinin Ceylanköy'ünde dünyaya gelmişti. Gelmişti gelmiş olmasına ya, işi kötüydü onun da her köylü çocuğu gibi, 'talih kuşu', *Köy Enstitüsü* olup başına konmasaydı.

Başaran Kepirtepe Köy Enstitüsü'nden sonra, Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nü de bitirdi. Türkçe öğretmenliği yaptı ve Türkiye Öğretmenler Sendikası'nın kuruluş çalışmalarına katıldı, 1979'da emekli oldu. 1950'li ve 1960'lı yıllarda güçlenen köy edebiyatı hareketinin şiirdeki en önde gelen temsilcilerinden birisidir. İlk şiiri Köy Enstitüleri Dergisi'nde yer alan Başaran'ın çok sayıda kitabı yayınlandı. 1970 TRT Sanat Ödülleri Yarışması başarı ödülünü şiirle alan Başaran, **1979 Orhan Kemal Roman Armağanı**'nı da MemetçikMemet romanıyla alacaktır.

"Sürebildiğin kadar toprak
Sarabildiğin kadar kadın
Bu dünya
Güvenebildiğin kadar dost
Düşünebildiğin kadar güzel
Yaşayabildiğin kadar
D ü n y a."

özlemiyle yaşayan, köylüleri için çile çeken, kör bıçakları bedeninde
deneyenlere karşı

"Daha ne kadar sürecek talan?
Ne zaman insan olacak insan?" diye soran,
halkları birbirine kırdıran emperyalizme isyan eden Başaran, şöyle
haykırır:

"Kazılırken böğründe toplu gömütler
Senin ellerin mi bunlar Avrupa?
Çırpınırken her çalıda bir yürek
Senin gözlerin mi bunlar?
Nasıl bakacaksın yüzüne tarihin?
Ah dünya koca bir Troya
Yaşamı savunan Hektor'u sürüklüyor
Her yanda kanlı araba"

KURALSIZLIK EN YAMAN YAĞIZYERDİR!

GÖKHAN ÇAĞLAYAN

Kuralsızlığı – kendi üleşime – kendi değerler dizgesini oluşturmuş bir kişi ile akça dışında hiçbir değer tanımayan bir kötücül kişiler (!?) topluluğu, demek o gereksiz, yararsız, dokuncalı yığışım arasındaki *tedirgin-edici* “ilintisizlik” olarak tanımlayabilirim. Bu olgu başakçacılığa özgü bir olumsuzluktur; dahası, günümüzde, ülkemizde en ileri evresinde yaşanıyor. Çevrende değmehangi bir umut ışığı yok da. Gelgelelim iyi bir kimsenin kuralsızlıktan ötürü yaşamayı bırakıvermesi yaraşık almayacağından, söz konusu sorunu – bir denemenin ereyleri içinde de olsa – irdelememde yarar var.

Tözlü bir kişi kendisini geliştiredurur. Oysa – “yağızyer” olan – başkaları kendilerini geliştirmeleri bir yana, gitgide daha kötü durumlara düşerler. Buysa bütün evrene egemen bulunan olumluluk yasasının kaçınılmaz bir sonucudur: Daha kötü bir duruma düşmek istemeyen, yeğ bir duruma gelmeye çalışmalıdır. Kendisini geliştireduran kişi, demek tözlü kişi bilgi ile bilinç düzeyleri yükseldikçe yükseldiğinden, gittikçe daha anlayışlı biri olup günden güne daha çok sorunun ayırımına varır. Böylece tedirginliği çoğalan tözlü kişi, gün gelir, kendisini bir kuralsızlık yağızyerinde buluverir: Başkaları oralarda değildirler; *karayıkımsal* bir kısırdöngüde sıçan yarışçıları olarak kendi kendilerini tükettikleri gibi çevrelerine dokunca vermektedirler. Bu ilintisizlik son-kerte tiksiniç, ürkütücü mü ürkütücü bir nendir. Söz konusu ilintisizliği gidermeye tek bir kişinin gücü yet(e)mez. Bilgeleşmedikçe o yağızyerin dokuncalarından korunmak olanaksız, olasısızdır. Gelgelelim bilgelik çok gerekli olsa da kuralsızlık acısını büsbütün gidermeye elvermez. Demek kişi, tininin derinliğinde kuralsızlığı duymayı sürdürecektir. Ancak, bu onun kuralsızlık konusunda bilgeleşmek dışında hiçbir nen yapamayacağı anlamına gelmez.

Kuralsızlık söz konusu olduğunda öncelikle ele alınması gereken konuluklardan biri özöldürümdür. “Kuralsızlık özöldürümü”, bir aydın için bizim ülkemiz gibi bir yaman ülkede¹ sakınılması gereken bir çekincedir. Bir

1. “Yaman ülke”nin bir yazın kurgusu olmaktan çıkıp yaşanan gerçeklik durumuna gelmiş bulunması gönül-üzücü, utanç-verici, yürek-karartıcı bir nendir. Daha iyi olacağına gitgide daha kötü bulunan bir ülkede örneğin bir

aydının bilmesinlercilik güdülen, bilgi çarpıtmanın ya da yanlış bilgilendirmenin gırla olduğu, bilgisizlikten, bilinçsizlikten ileri gelen sorunların tümen tümen bulunduğu yurdumuzda sık sık boğunç ile ezinç duyması kaçınılmazdır. Gelgelelim önlemleri, sakıntılı bir biçimde davranılmazsa, tin durumunun aşırı olumsuzlaşması kişinin kendisine dokunca verecek, son evredeyse özöldürüm kişiye tek çıkar yol olarak görünecektir. Kişinin kendisini öldürmesi daha çok acı çekme olasılığını kuşkusuz kaldırır. Ancak, iyi bir kişinin bu yolla yok olması kişilik adına, giderek bütün yaşam adına bir yitimdir. Bütün o kişi bozuntuları – sözümona – yaşayadururken onca çok çabayla kendisini yetiştirmiş bir kimsenin umarsızlık sanısından ötürü araya gidivermesi yaraşık almaz. Umar yaşamın kendisindedir, kendisidir; kurtuluşu ölümden arayıp bulma *bilgece* bir tutum değildir, sayılamaz. Oysa aydınlık bilgeliği gerektirir.

Kuşkuya yer yok: Bütün kişiler büsbütün özdeş olamazlar, olmamalıdır da. Ayrımlılık varsılıktır. Gelgelelim kişiler değginlik duygularını yitirip birlikteliklerinden olmuşlarsa, “Kim kime, dum duma.” kipinde yaşıyor. Buysa düşüngen, içli kimselere çok büyük acı verir. Şundan ötürü..: Kişilerin ortak bir ereği ya da ülküsü bulunmalıdır. “Gönül birliği” güzel yaşamın başkoşullarından biri, kim bilir, en önemlisidir. Salt akça kazanmak için, birazsa kösnünün itelemesiyle davranaduran kişilerden ulus, toplum ya da topluluk olmaz; öyleleri ancak sırtlansı sürüler durumunda etkinlik gösterir. Kötücül yığılmanın üyeleri *gerçekte* neyi neden yaptığını bilmede de ayasız hepsi yaşamı yok etmeyle uğraşmaktadır. Kuralsızlık uyuşturulamaz bir karşıtlıktır. Başakçacı düzende çelişkiler keskinleştikçe keskinleşip dayanılmazlaşır. Kişi, “Ben neredeyim, onlar neredeler?” diye düşündü mü bomboşluk ile boşu-boşunalık kendilerini gösterir. Yaşamak için hiçbir neden yoktur; yaşamamak içinse neden pek çoktur, o nedenler çoğalmaktadır da. Durup bakınır, güzel ya da olumlu bir nen ararsınız da bulamazsınız. Bütün güzellikler uzak geçmişte, demek çocuklukta kalmıştır. Sürdürüleğiden yaşansa sürülmeye – düzce, kesinlikle – değmez. (Kişi yit[ir]mek için yaşa[ya]maz, yaşamamalıdır.)

Kuralsızlık ortamında o tiksiniç, ürkütücü ilintisizliği iliklerinde duyan kişinin acısı ancak bir gönüldeşin yardımıyla diner ya da yeğnileşir. Tezce söylemeli: O kimsenin bir gönüldeş edinmesi hiç de kolay değildir. Kuralsızlığı yaratmış olan

yaman ülke genöyküsü yazma, giderek yazınla uğraşma, anlamsızlaşıp önemsizleşerek gereksiz, yararsız bir iş olup çıkar.

durumlar, koşullar bu bölücü, kimsesizleştirmeci, yozlaştırgan dizgenin durumları ile koşullarıdır. Bundan ötürü, iyi bir kişinin belirli bir yere değin tek başına, yalnız, kimsesiz, demek yitik mi yitik kalması kaçınılmazdır. Gelgelelim gün gelir, söz konusu yitiklik enikonu çekilmezleşir. Böylece *kutlu* bir “arayış” başlar. Bu uğurda denenebilecek bütün yollar denenecektir, birçok kez bozguna ya da umsuruğa uğranacaktır. Yılırsanız, kurtulma olanağınız ile olasılığınız hiç mi hiç kalmaz. Direşirseniz, çok çetin bir yolun sonunda da olsa, kurtuluşa erebilirsiniz. (Buysa size “Dayancın sonu esenliktir.” ile “Dayanç acıdır, yemişi tatlıdır.” atasözlerini anımsatır.). Yok, umarsız değilizdir. Umarsızlık gene bu düzenin uyandırdığı yapıyanlış sanılardan biridir. Kişi sipsivri kalakalmak üzere yeryüzüne gelmez, saçma sapan nenler yüzünden araya gidivermek için yaşamaz da.

He, yaşam çok güçtür. Kurationsızlık yaşamı daha güç kıldığı gibi yaşamın yerine “yaşamsı” denebilecek *çekilmez* bir varoluşu koyar, daha doğrusu, dayatır. Siz en doğru, güzel, iyi biçimde yaşamak istersiniz; onlarsa usalmaz bir aymazlık, sapkınlık, satkınlık, giderek satkanlık içinde kokuştukça kokuşur. Doğallıkla onların kokuşkanlığı – kimse bir ada olmadığından – sizi *de* dokuncalar. Ancak, bunun da bir umarı vardır. “Kurtulma” ancak yaşamın özsel değerini görüp asal güzelliğini ayrımsayarak bunların gereklerini yapmayla olanaklıdır. Şaşırtıcı bir biçimde, siz kurationsızlığa karşı koydukça, demek kendi değerler dizgeniz kıyılığında usauygun kuralları gözettikçe bu karşıkoyanlığın size dirim ile yaşama isteği verdiğini görüp kurationsızlığın aşırı olumsuz etkilerinden daha iyi korunmaya başlarsınız. Buysa kurationsızlığın *eytişimsel* bir olgu olduğunu gösterir: Olumsuzluk er geç olumluluğu yaratacak ya da olumluluğa dönüşecektir. “Ozanca tüze” – gerçekten – yeryüzündeki tek tüzedir. Ah alanın onmayacağını, kıygının ahının yerde kalmayacağını bilmek sizi erinçlendirip güvenli, umutlu kılacaktır. Onlar ne derse dersin, ne yaparsa yapsın, doğrular ile gerçekler değış(e)mez. Ayrıca onların kurup savunarak uyguladığı alçak düzeninde yaşama baskısında kalıp bu yüzden dokunca görüyor olmanız sizin suçunuz değildir; onların, demek alçakların suçudur. (Şöyle bir bakınca onların kazanıyormuş gibi görünmesiye tüm bir yanılsamadır. Şundan ötürü..: Kötüler – düzce, kesinlikle – kazanamaz, şu ya da bu biçimde sıkarlarını bulur. Yalnızca iyi olanın kazanması, demek sonunda iyiliğin üstün gelmesi evrenin şaşmaz yasalarındandır.)

Kuralsızlık değme yeredir, sizi yaraladıkça yaralar. Sizin düşleriniz, özlemlerinizi ile umutlarınız, demek güzel yaşam ülkünüz başkaları için son-kerte değersiz, önemsizdir. Üstelik sizin kendiniz onlar için tozan denli çok değer, önem taşımaz. Gönül bunu onamaz, bunun tüm karşısını ister de bulamaz. Böylece gönlünüzün ıssızlığı, daha doğrusu, bırakılmışlığı gitgide daha dayanılmaz bir duruma gelir. “Onlar”dan umut kesersiniz; ülkenizden, yeryüzünden umut kesersiniz. Ancak, kendinizden umut kes(e)mezsiniz. Doğrusu, kendinizden umut kestiniz mi yaşayakalma olanağınız büsbütün yiter. (Sizin yaşamınızı isteyen kimsecik yoktur; o ayrı. Siz aldatılmış, bırakılmış, satılmış, unutulmuş, yit[iril]miş, handiyse büsbütün yok olmuş bir kişisinizdir. Oysa yeryüzüne bunun için değil, bunun tüm tersi için gelmişsinizdir. Özgürleşip gönenmek istersiniz. Gelgelelim bütün güzel nenler çoktan yitmiş gibidir. Çok geciktiğinizi düşünürsünüz. Güne başladığınızda, gece başlangıcı olunca duyacağınız koyuntuyu düşünüyorsanız, bu “iş” *hepten* bitmiştir. Demek çaba göstermek için hiçbir neden kalmamıştır; çaba göstermemeyi gerektiren nedenlerse çoğaldıkça çoğalıyordur. Kendi kendinize “Benim ‘umut ışığı’m nerede?” diye sorarsınız. Bir gönüldeş² edinmedikçe kurtulamayacağınızı pekiyi bilirsiniz. Bu soysuzlar yağızyerinde gönüldeşi altmış yıl arasanız da bulamayacağınızı dahi pekiyi bilirsiniz. Demek yaşam yaşamlığını yitirmiştir.)

Oysa siz ne yapıp ederek yitiklikten kurtulmalısınızdır. Günün sonundaki bomboşluk ile boşu-boşunalık içinizi alabildiğine acıtıp sizi kopkoyu bir umutsuzluğa düşürür. He, kuralsızlık son-kerte tiksiniç, ürkütücü bir nendir. En azından birtakım olumluluklar korunup savunularak kurtarılmalıdır. Yoksa yaşam *büsbütün* yitecektir. Onlar çoktan görmezleşip hepten kişilikten çıkmıştır. Bundan ötürü, onlar sizin için yoktur. (Onların size doğrudan doğruya dokunca vermemesi yeter.). “Yitiklik” tininize tak etmiştir. Bu acıyı daha çok çekemeyeceğinizi, çekmemeniz gerektiğini bilmektesinizdir. Ancak, o alçakça kuşatmayı yarıp karayıkımsal kısırdöngüyü kırmanız günden güne daha çok güçleşiyordur. Ne yapacağınızı bilemezsiniz. Tüm bir yağızyerde yaşadığınızı

2. Yoksa “gönüldeş” yalnızca sözlüklerde var olan bir sözcük müdür, demek nesnel gerçeklikte karşılığı bulunmayan bir dil ögesi midir? Öyleyse, gönüldeş aramayı *da* bırakmak gerekir. Kimse kimseyi anla(ya)maz, sev(e)mez olmuşsa, gene alçak düzeninin belirimleri ya da görünüşleri olan “anlayışsızlık” ile “sevgisizlik” olgularıyla karşı karşıya bulunuyoruzdur. Böylece bir daha alçak düzeninin yarattığı aşırı saçmalığa, demek o “kapkara taş”a varırız. Bunun acısınıysa bilen bilir, demek *çeken* bilir.

düşünüp bütünüyle yalıtılmış olduğunuzu duyduğunuzda, oracıkta ölmek ya da yok olmak istersiniz. Kuralsızlık eselemiş beselemiş, gene yengin gelmiş gibidir.

Ne yapmalı? Kuralsızlığa, öbür olumsuzluklara boyun eğip kokuşarak tükenmek kişiye yara(ş)maz. Bezginleşip umutsuzluğa kapılarak kendini öldürmek de öyle. Bir yandan dayanmak, direnmek, direşmek, karşı çıkmak, karşı koymak gerek; öbür yandan yaşamdaki – artakalabilmiş – güzellikleri yakalayıp o güzelliklere kendi güzelliğini katarak kendini kurtarmayı bilmeli. Kuralsızlık kişilik geçmişçesinin hiçbir döneminde, hiçbir yerde şimdi ülkemizde bulunuyor olduğu denli iç-acıttıcı, yürek-karartıcı bulunmamıştı. Usalmaz acılıkta günler geçirmekteyiz: Ülke batırıldıkça batırılırken kişiler bitirildikçe bitiriliyorlar; aydınsa kendi *giderilmez* eksikliğinde yittikçe yitiyor. Bir nen değil, pek çok nen yapmalı. Yoksa yaşam bulunmamak üzere büsbütün yitecek. Aka kara, karaya ak diyenleri iplememeli. Günün sonunda bozguna uğramış bulunuyor olsanız da Yer’in dönedurduğunu bilmelisiniz. “Ha ha ha, hi hi hi!” kipinde yaşam sürülemeyeceği gibi kendini kapıp koyuvererek özezerlik gütmek karayıkımsal sonuçlar doğurur. Sapı samanı karıştırmamak gerek: Yaşam sapıklık etmek için değildir. Ancak, yaşam acı çekmek için de değildir. Orta yol “doğru yol”dur. Kuralsızlık var olmaması gereken bir durumdur. Var olması gereken, kişilerin en azından çoğunun gönül birliği içinde özdeksel/somut birlikteliğe kavuşup yarayışlı işler yaparak güzelleştirdikçe güzelleştirdikleri yaşamın tadını çıkarmalarıdır. Bu olmuyorsa, bunun tüm tersi olagidiyorsa, dahası, kuralsızlıktan, demek yaşamsızlıktan hiçbir biçimde kurtulanamayacaksa, kişinin kendisini öldürmesi yeğdir. Gelgelelim o evreye ulaşmadan denenebilecek ayasız bütün yollar denenmelidir. Özöldürüm ancak gerçek bir “umarsızlık” ortaya gelmişse, böylece yaşayarak elde edilebilecek yarar gene yaşayarak uğranacak dokuncadan azsa başvurulacak bir yoldur. Kuralsızca bir yaşam sürülmeye *gerçekten* değmez. Öbür yandan yaşamdan bir çırpıda geçilemez, geçilmemelidir; geçilmesi gerekiyorsa geçilmelidir, o ayrı. Kısacası, iki bakımdan da yanlısta ayak dirememek gerektir. Şundan ötürü...: Kuralsızlık varsa yaşam yoktur; yaşam varsa kuralsızlık ortaya gelmez; yaşamak için kuralsızlığı silkip atmak gerekir; kuralsızlıktan kurtulunamıyorsa yaşamaya gerek bulunmaz.

Anadolu Topraklarından Selam

Yıldız TÜMERDEM

*Görünce kıraç topraklarını
Anadolu'mun
yeşile sevdam alevleniyor
Susuz ırmakların yalnızlığında
maviye özlemim artıyor.*

Yolunuz Güneydoğu Anadolu topraklarına düşmediyse **düşsün** derim. Gerçek dostlarım olan özgür doğa kuşları olan turnalar, leylekler, kartallar, şahinler, atmacalar ve doğanların yanı sıra, insanlarla iç içe yaşamayı öğrenmiş güvercinler, kargalar, kırlangıçlar uçuyor oralarda özgürce. Yol boyunca, madenlerin renklendirdiği sıra dağların oluşumunu düşünüyorsunuz, tırmanmak istiyorsunuz yalçın kayalıklara, dumanlı tepelere. Kervanların yerine dört tekerlekli araçlarla dolaşabiliyorsunuz, her yeri, köyleri, mezarları, kent merkezlerini, ören yerlerini. Nerede kalacağınızı sorgulamadan, eskilerde atlarımızı-eşeklerimizi bağladığımız, bu gün nostaljik-çağdaş görünüm kazanan hanlarda bile konaklama şansını yakalayarak, bütçenizi zorlamadan yapabiliyorsunuz yolculuğunuzu, keyifle ve güvenle. Olağandışı güzelliklerle donanımlı Anadolu topraklarımızı tanıdıktan sonra neler kazanacağınızı bir bilerseniz. Hayal bile edemezsiniz inanın, hayal bile...

Günlük gazetelerin bol taksitli ve cazip reklamı, Uzak doğu, Afrika, Amerika Avrupa vb. gezilerini öneren ilanların peşine düşmeden önce, bir soluk durup düşünelim, bir kez daha. Önce Anadolu topraklarımızı gezip görelim, Ülkemizi aydın yüreğimiz ve dingin beynimizle, tanıyalım derim. Okullu yıllarımızda, coğrafya kitaplarından öğrendiğimiz dağlarımızı, ovalarımızı, ırmaklarımızı, kıraç topraklarımızı, tarih ve sosyoloji kitaplarından öğrendiğimiz kentlerimizi, köylerimizi, ören yerlerimizi, insanımızı, tek sözcükle, kendi gerçeklerimizi öğrenelim, yüzleşelim kendimizle, görerek öğrendiklerimizi paylaşalım çevremizle. Anadolu topraklarımızı gerçek aydınlar olarak tanıyalım. Yalnızca Güneydoğu Anadolu Bölgemizi değil, doğudan batıya, kuzeyden güneye, topraklarımızı karıştıyarak dolaşalım. Üçüncü gözümüzle-gönül gözümüzle-görelim bizim ayrılmaz parçamız olan gerçeklerimizi. Sıcacık duygularla bize gülümseyen, yediden yetmişe, kadın erkek ayırımı gözetmeden, insanlarımızı tanıyalım, onlarla kucaklaşalım içtenlikle, sevgiyle ve de saygıyla. Ne dersiniz, denemeye değmez mi? Değer diyorum, bir uçtan ötekine ülkesini yıllardır hizmet vererek dolaşan, öğrettiğinden çok öğrenen, insanımızı, doğayı dört mevsim ile birlikte kucaklamış bir hekim olarak “değer” diyorum...İlk kez lise yıllarımda tanıştığım, son yıllarda altını çizerek, keyifle okuduğum, EVLİYA

(45)

ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ çok şey öğretti bana. El büyüklüğünde, kitapların, sararmış devasa sayfaları arasında dolaşırken, sözlük kullanarak anlamaya çalıştığım neşeli tümceleri okurken, gündüz hayalleri kuruyor, anlatılan yerlerde dolaşarak, oraların insanları ile birlikte yaşayarak, eskitiyordum yıllarımı, yaşlanmadan...

İlk gençlik yıllarımda, EVLİYA ÇELEBİ, sonraki yıllarımda, HALİKARNAS balıkçısı olarak bilinen CEVAT ŞAKİR ve eserlerini soluksuz okuduğum AZRA ERHAT, yerinde olmayı imgelediğim İDOLLERİM oldular. Anadolu'yu bir baştan ötekine dolaşmak, damdan dama atlayan kedilerin donduğu Erzurum karları ve soğuğu ile boğuşmak, beyaz badanalı, iki katlı, kayrak taşlı Bodrum evlerinin süslediği yerlerde yaşamak, teknelerle mavi dalgaların arasında, balık sürülerini selamlayarak, teknenin ardındaki beyaz köpüklere yansıyan güneşin ışıkları ile oluşan gök kuşağının büyümlü renklerinde *Tanrısal Aşk'ı* yakalamak, onların gözleri ile görerek, onların kalpleri ile severek yaşamak- yaşamak, yazmak- yazmak isterdim. Kendimle kaldığım saatlerde sorduğum soru şöyledir; *“yakalayabildin mi acaba imgelerindeki yaşamını bir an bile olsa?”... Sessiz bir gülümseme ile uzaklara takılı kalmış gözlerdeki gizemli ışıpta saklıdır yanıtı...*

Günümüzde, Anadolu'muzu her yönü ile ele alarak anlatan çok sayıda kitap var. Ancak, okumak yeterli olmuyor, okurken imgelediğiniz o yerleri görmek, bir süre oralarda yaşamak gerekiyor. Kanımca her zaman gizemlerini koruyan kutsal beldeleri, doğa harikalarını, yeni bir yüz yılda değişen yüzleri ile görmek , insanların tanımak istemez misiniz? Eskiye yeni ile birlikte dolu, dolu keyifle yaşayarak, yaşamı yakalamak bir şans kanımca. Yıllardır, bana sunulan bu ödülü elimden geldiğince değerlendiriyor, yaşadıklarımı, karınca kararınca, çala kalem yazıyorum. Yeniden o günlere, o günkü yaşımla ve konumumla, dönerek yaşamayı, Kırmızı Erk Koltuğuna oturmanın ötesinde *Tanrısal Ödül* olarak niteliyorum. Anadolu insanının; çok gezenin çok okuyandan daha çok bildiğini anlatan sözlerindeki gerçeği göz ardı etmemeli. İnsanı aydınlatan eserleri okumak ve görülmesi gereken yerleri gezmek, yaşam felsefemiz olmalı. Böyle düşünerek yaşamak, yaşamı yakalamak, bir şans kanımca. Denemelerini önerdiğim, gerçek dostlarıma “karar yine de sizlerin derim” içtenlikle...

Görünce kıraç topraklarını Anadolu'mun/ yeşile sevdam alevleniyor / susuz ırmakların yalnızlığında / maviye özlemim artıyor. Sağlıksız çocukların, tükenmiş anaların, yoksun babaların çaresiz bakışlarında / yokluğunu yaşıyorum hekimliğimin / varlığıma isyan ederek...

ŞIRNAK- İdil- 26 Ağustos 1997...

DONDURMAM KAYMAK

HİKMET KURTER

Dondurmam kaymak!.. Dondurmam kaymak!

Küçükken, çok çok küçükken bu sözleri her duyuşumda birden ağzım sulanır, iştahım kabarır, yutkunmaya başlardım. Ezgili, tınılı bir sesle,

- Dondurmam kaymak! diye bağırان dondurmacı evimizin yakınlarında olurdu o sırada. Büyüklerimin birinden ufak bir harçlık koparabilmişsem, hemen sokağa fırlar, soluğu dondurmacının yanında alırdım.

Bembeyaz önlüklü dondurmacının ite ite getirdiği dört tekerlekli, üstü tenteli arabasının içindeki pirinç kapaklı kaplarda çeşit çeşit, birbirinden leziz, birbirinden nefis dondurma bulunurdu. Parlak pirinç kapakların uçlarında ay-yıldız biçiminde bir süs, ortalarında bir boğum, boğumların üzerinde de mavi bir nazar boncuğu asılı olurdu.

Dondurmacı sütlü, çikolatalı, meyveli dondurmaların bulunduğu kaplardan birinin kapağını açar, külaha bir iki kaşık dondurma koyduktan sonra -kabın ısısının kaçmasını önlemek için- biraz da aceleyle pirinç kapağı kapardı. Diğer kapları da aynı şekilde açıp kapayarak külahı dolduran dondurmacı, kaşığa yapışık kalan dondurmayı havada birkaç kez döndürmeden müşterisinin eline tutuşturmazdı. Etrafında başka alıcı kalmamışsa, yeni müşteriler çekebilmek için bir dondurma manisi okurdu.

(47)

Dondurmacının uzattığı külahı önce üstten, sonra akmasın diye yanlarından yalaya yalaya eve doğru yürürdüm. Ne yürümesi?.. Bir adım atıp durur, yalardım; iki adım atıp durur, yalardım...

On, on bir yaşlarına geldiğimde babama,

- Ben dondurma satacağım, diye tutturdum.

Sentimizde bir dondurmacı dükkânı vardı. Dükkânın sahibi Hasan Tortop babamın yakın arkadaşıydı.

Hasan Tortop'un dondurmalarını gezginci satıcılar ellerinde taşıdıkları kaplarda satarlardı.

Israrlarıma, yalvarıp yakarmalarım dayanamayan babam sonunda beni arkadaşının dondurmacı dükkânına götürdü.

- Hasan Efendi, bizim oğlan dondurma satmak istiyormuş. Sen ne dersin, yapabilir mi bu işi? diye sordu.

Hasan Tortop bana dondurma kabını göstererek,

- Yavrucuğum, sen daha çok küçüksün, dedi. Böyle ağır bir şeyi nasıl taşıyabilirsin ki?

Dondurma kabını yerden kaptığım gibi bir çırpıda, sokak boyunca götürüp getirdikten sonra,

- Gördün mü Hasan Amca, dedim. Ağır dediğin şey, benim için çocuk oyuncağı, tüyden bile daha hafif.

Hasan Tortop gülümseyerek saçımı okşadı:

(48)

- Peki, sen bilirsin, madem dondurma satmayı bu kadar çok istiyorsun, sat bakalım.

- Nee?.. Sat bakalım mı?.. Duyduklarım doğru mu?.. Ben artık dondurmacı mı oldum? diye havalara uçtum.

Dondurma satıcılığı deyip geçmeyin. Dondurma satıcılığı yabana atılamayacak, es geçilemeyecek kadar kârlı bir işti. O zamanın parasıyla on liraya alacağım dondurma kabını sattıktan sonra elime otuz lira geçecekti. Kısacası, bir koyup üç alacaktım.

Ertesi sabah, içine silme dondurma doldurulmuş, dış çeperine buz yerleştirilmiş kabımla işe çıktım.

Saat ona kadar o mahalle senin bu mahalle benim dolaşmama karşın tek bir satış bile yapamamıştım. İçimden kendi kendime,

- Dur bakalım oğlum, diyordum. Şimdi henüz sabah saatleri. Hele bir öğlen olsun. Müşterinin bolluğunu, bereketini işte sen o zaman gör.

İlk anlarda utanıyor, sıkılıyor bir türlü bağırıyordum. Sonra sonra utangaçlığımdan sıyrıldım, açıldım. Hem de ne açılma ama...

- Dondurmam kaymak! Haydi sütlü, çikolatalı, meyveli dondurma! Dondurmacı geldi!.. diye avazım çıktığı kadar bas bas bağırıyor, yeri göğü inletiyordum artık.

(49)

Saat on iki olup da güneş tam tepemize yükseldiğinde müşteriler birer ikişer sökün etmeye başladılar.

- Ver bana sade bir dondurma, diyeni mi ararsınız,

- Benimki karışık olsun lütfen, diyeni mi...

Usta dondurmacıların el çabukluğuyla kapağı kaldırıp külahları kaşık kaşık doldurmam, sonra gene aynı çabuklukla kapağı kapatmam gerekiyordu. Ama ne arasın parmak kadar bir çocukta öyle bir yetenek. Sıradaki dört beş müşteriye dondurma vermem on dakikayı bulmuştu. Güneşin altında, öğle sıcağında tam on dakika kapağı açık kalan dondurma kabının dış çeperindeki buzlar erimeye başlamıştı. Dondurmanın da sabahki katılığının yerinde yeller esiyordu.

Saat birde satışlar gayet iyi gidiyordu. Ancak iyiden iyiye sertliği azalan, yumuşayan dondurma külahın dibine aktıkça, üç kaşıktan dolan külah, şimdi dört kaşıktan doldurulabiliyordu.

Üç sularında külahı doldurmak için beş kaşık bile yetmez olmuştu. Hatta bazı müşteriler,

-Az koydun be dondurmacı. Şu külahı iyice doldursana, diye üsteliyorlardı.

Saat beşte dondurma pelte haline gelmişti. Müşterilere bir porsiyon yerine üç porsiyon vermeye başlamıştım.

(50)

Akşam karanlığına kalmadan dondurmayı bitirebildim. Ama satmak uğraşısı içinde dondurmadan bir tadım olsun tadamamıştım

Yorgun argın dükkâna döndüğümde babam ile Hasan Amcayı beni merakla beklerken buldum.

Hemen o günkü kazancı saydık. On lira elli kuruşluk satış yapmıştım. Topu topu elli kuruş kazanmak uğruna bütün gün güneşin altında taban tepmişim.

Babamla eve geldik. Öyle yorgundum ki, kapıdan girer girmez kendimi yatağa attım, deliksiz on iki saat uyudum.

O günden sonra babama bir daha dondurma satacağım diye diretmedim.

Neden dersiniz?..

Dört tekerlekli, üstü tenteli arabası ile evimizin yakınlarında bulunan dondurmacının o ezgili, o tınılı sesiyle,

- Dondurmam kaymak! diye bağırdığını duyar duymaz heyecanla dışarı uğramak, kaşıkla külaha doldurduğu o nefis dondurmayı yalaya yalaya eve doğru yürümek dondurma satmaktan çok daha güzeldi de onun için.

YENİDEN TÜRK DİLİ DERGİSİ

Yazınımız, ekinimiz, uygarlığımız, dilimiz, için bakıma özene görevli dergi

Yeniden Türk Dili Dergisi: Dil ve yazın; şiir, öykü,
deneme, eleştiri, günlük, düşün, ekin dergisi

Kurucu İyesi, Sorumlu Müdür ve Genel Yayın Yönetmeni: Sencer Karacalıoğlu

E R İ Ş İ M Sencer Karacalıoğlu: 0 505 985 40 55

Sencerkaracalioglu2002@gmail.com

Danışma ve Yazı Kurulu:

Prof. Dr. Ömer Demircan, Okan Baba, Prof. Dr. Süreyya Ülker

Teknik Danışman : Boğaçhan Orhan Boran

Kapak düzenleme: MUSTAFA AZİZ DURMUŞ (azizdijital@gmail.com)

Bu dergi, yabancı sözcüklerin yerine olabildiğince Türkçelerini koymayı görev bilir.

Başka bir yerde yayınlanmış yazılar dergimizde yayınlanmaz. Alınan yazı kesinlikle geri verilmez. Dergide yayınlanan yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarıdır.

Yeniden Türk Dili Dergisi,yayınlanan yazılara telif ücreti ödemez.

DERGİMİZ ÜCRETSİZDİR
